

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу

Рег. № _____

«До захисту»
В. о. зав. кафедри:

доц. Парфіненко А. Ю.

**ОЦІНКА ЗАЛЕЖНОСТІ РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ ВІД РЕГІОНАЛЬНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ**

(магістерська робота)

Виконала:
студентка 5-го курсу
група УТ-51

В. М. Білоусова

Науковий керівник:
к.г.н., доцент

Ю. П. Грицак

Харків 2011

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження передумов	
і рівня розвитку туристичної індустрії в регіонах	6
1.1. Показники соціально-економічних передумов	
розвитку туристичної індустрії в регіонах.....	6
1.2. Оцінка рівня розвитку туристичної індустрії в регіонах	17
1.3. Методи встановлення взаємозалежності показників.....	24
Розділ 2. Аналіз соціально-економічних передумов розвитку	
туристичної галузі по областях України	29
2.1. Демографічні особливості і доходи населення	29
2.2. Стан соціальної інфраструктури.....	34
2.3 Порівняльна конкурентоспроможність областей	38
Розділ 3. Кореляційна залежність між показниками передумов	
і рівня розвитку туристичної індустрії	47
3.1. Залежність від демографічних особливостей.....	47
3.2. Залежність від рівня життя населення	50
3.3. Залежність від стана соціальної інфраструктури.....	53
Розділ 4. Охорона праці в галузі.....	57
4.1. Організація та управління охороною праці на туристичному	
підприємстві	57
4.2. Міжнародний досвід з розробки заходів безпеки туризму	61
Висновки	67
Список використаних джерел.....	73

ВСТУП

Туризм являється складним соціально-економічним явищем, яке впливає на різні сфери громадського життя суспільства. Тому на сучасному етапі відсутня єдина обґрунтована теорія функціонування та розвитку туристичної сфери. Велика увага приділяється вивченню різних аспектів впливу туризму на економіку і розвиток народного господарства в рамках країни і її регіонів. Успішний розвиток туризму у значній мірі впливає на такі сфери економіки як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання тощо. Створення розвиненої туристичної індустрії має важливе значення як одного з ефективних напрямків соціально-економічного розвитку регіонів.

Нині туризм перетворився на масове соціально-економічне явище міжнародного масштабу. Це явище має багато граней і жодна з існуючих нині наук не може повністю охарактеризувати його як об'єкт власних досліджень.

Початок ХХІ ст. ознаменувався в Україні законодавчим визнанням туризму як одного з пріоритетних напрямів розвитку національної економіки та культури. Нарощування обсягів виробництва та реалізації туристичного продукту, підвищення ролі туризму у формуванні макроекономічних показників узгоджується з національною стратегією економічного зростання, стабілізацією темпів приросту туристичного обороту на світовому ринку.

В сучасних умовах пошуку збалансованої моделі економічного розвитку територій, трансформації секторальної індустрії туризму, основний тягар реформ переміщується на регіональний рівень, що зумовлює вдосконалення економічної діяльності туристичної галузі. Для розробки ефективної регіональної концепції сталого розвитку регіонів необхідно здійснити оцінку рівня економічного розвитку регіону, а також здійснити кількісний та якісний аналіз факторів, що його формують.

Для розвитку туризму в різних регіонах існують різні передумови. Саме тому, що туризм є комплексною сферою економіки, соціально-економічні передумови являються найбільш впливовими для розвитку туристичної індустрії. В умовах соціально-економічних змін в регіонах туризм може виступити тим вагомим фактором стабілізації загального соціально-економічного процесу, який забезпечуватиме приплив грошових коштів, створюючи нові робочі місця, вносячи реальний вклад в покращення платіжного балансу регіону і країни. Саме тому *вивчення залежності між соціально-економічним розвитком регіону і рівнем розвитку туризму є актуальним.*

Предметом дослідження є залежність рівня розвитку туристичної галузі в регіоні від соціально-економічних передумов.

Об'єктом дослідження виступають соціально-економічні передумови розвитку туристичної галузі в регіоні.

Вивченням соціально-економічних передумов розвитку туристичної займаються такі вчені як І. Балабанов, А. Балабанов, Н. Чорненька, В. Гуляєв, Т. Ткаченко, Г. Яковлев, О. Здоров та інші.

Метою даної магістерської роботи є оцінка залежності розвитку туристичної індустрії в регіоні від соціально-економічних передумов на основі використання методу кореляційної залежності між показниками соціально-економічного розвитку регіону та рівнем розвитку туризму.

Для виконання поставленої мети необхідно виконати *наступні завдання:*

- обозначити показники соціально-економічних передумов розвитку туристичної галузі;
- дослідити рівень розвитку туристичної індустрії в регіонах України;
- вивчити методи встановлення взаємозалежності показників;
- дослідити демографічні особливості і доходи населення;
- дослідити стан розвитку соціальної інфраструктури;

- виявити кореляційну залежність між рівнем розвитку туристичної галузі і демографічними особливостями регіонів;
- виявити кореляційну залежність між рівнем розвитку туристичної галузі і рівнем життя населення;
- виявити кореляційну залежність між рівнем розвитку туристичної галузі і станом розвитку соціальної інфраструктури.

При написанні магістерської роботи було використано такі *методи дослідження*: системного підходу – для обґрунтування теоретичних засад соціально-економічних передумов розвитку туристичної індустрії; аналізу та синтезу, індукції та дедукції – для деталізації й уточнення предмета дослідження; порівняння та узагальнення.

Інформаційною базою написання магістерської роботи послуговували роботи Т. Ткаченко, Н. Чорненької, В. Гуляєва, Г. Яковлева, М. Бойко, Звіт про конкурентоспроможність регіонів України, статистичні дані щорічника «Регіони України» за 2009 та 2010 роки.

Робота складається зі вступу, трьох розділів; містить 77 сторінок тексту, 17 таблиць. Список використаних джерел налічує 74 найменувань літератури, 2 електронних публікації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ І РІВНЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В РЕГІОНАХ

1.1. Показники соціально-економічних передумов розвитку туристичної галузі

Туризм, як явище громадського життя, є похідною громадського розвитку. Своєю появою він зобов'язаний індустріальній стадії розвитку людства, якому був властивий прискорений розвиток продуктивних сил, поглиблення розподілу праці, розвиток процесів урбанізації [12].

Прискорені інноваційні зміни, пов'язані з науково-технічним прогресом, сприяли загальному соціально-економічному розвитку певних країн, підвищенню рівня життя їх населення, змінювали характер праці, образ і стиль життя, що особливо позначилося в ХХ ст. розвитком урбанізації і змінами в системі розселення, постіндустріальній фазі розвитку економіки, поглибленням екологічних проблем і досягненням глобальних масштабів діяльності людства, гуманізацією усіх сфер громадського життя. Саме за цих умов, корінним міняли громадські моделі життєдіяльності людства, туризм перетворився на форму проведення дозвілля, забезпечену діяльністю міжгалузевого комплексу по задоволенню потреб населення у відпочинку і оздоровленні, в потужну комунікаційну складову глобалізаційного процесу [40, с. 7].

Причини, що впливають на динаміку, структуру туризму, що формують його специфіку на рівні регіонів і окремих країн, групуються у вигляді чинників розвитку. Соціально-економічні чинники мають найбільш важливий вплив на розвиток туризму. Стійкий розвиток господарства створює економічну основу подорожей. Ростуть доходи населення, формується новий стиль життя, що вимагає гідного відпочинку. Ріст доходів розширює соціальну базу туризму, подорожі стають доступними багатьом.

Розвиток економіки дозволяє робити інвестиції в індустрію гостинності, створювати туристську інфраструктуру, забезпечувати високу якість туристичного сервісу.

Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України протягом останніх років свідчить про те, що на фоні сталого економічного зростання відбувається поглиблення міжрегіональних диспропорцій фактично за всіма показниками – від валового регіонального продукту до заробітної плати, від обсягів прямих іноземних інвестицій до частки експорту у структурі економіки регіону [43].

Соціально-економічні передумови розвитку туризму складаються з трьох складових, кожна з яких налічує перелік показників, які характеризують умови розвитку туризму в країні або в регіоні.

Перша складова характеризує географічне положення та внутрішнє політичне положення. Для характеристики цієї складової потрібно оцінити положення країни відносно головних центрів культури, релігій, цивілізацій, транспортних шляхів, військово-політичних й економічних блоків, вогнищ війни і конфліктів, країн з нестабільною економічною й політичною ситуацією. Також складова враховує оцінку внутрішньої політичної обстановки в країні (режим правління, свобода слова і пересування, міжпартійна боротьба і т. п.).

Друга складова дає опис соціально-економічного розвитку країни, який характеризується такими показниками:

- валовий регіональний продукт, розрахований на душу населення за обмінним курсом і паритетом купівельної здатності;
- темпи економічного розвитку за останні 20 років;
- кількість працюючих віком від 15 до 70 років;
- коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення;
- коефіцієнт фертильності;
- середній розмір родини;

- середній дохід родини за рік;
- структура споживчих витрат;
- структура харчування населення;
- середня заробітна плата в регіоні;
- структура споживчих витрат;
- структура споживчих доходів;
- розподіл населення за рівнем освіти [6, 16, 20, 35].

Найефективнішим макроекономічним показником, який характеризує соціально-економічний розвиток регіонів, є валовий регіональний продукт (ВРП). У 2009 році частка семи регіонів у загальному обсягу ВРП в Україні становила 59,3% (Київ, Донецький, Дніпропетровський, Харківський, Одеський, Запорізький та Луганський регіони). У 18 регіонах розмір ВРП на 1 чоловіка у 2009 р. був нижчий, ніж середній по Україні. Співвідношення між максимальним значенням ВРП на 1 чоловіка у Києві та мінімальним у Тернопільському регіоні становило 6,7 рази [44].

Темп економічного розвитку країни має прямий вплив на розвиток туризму в країні. Країна з розвиненою економікою має більше можливостей для розвитку туристичної індустрії, яка спирається окрім на наявність туристичних ресурсів на розвинену інфраструктуру (транспортну, готельну, мережа закладів громадського харчування тощо). Інша ситуація простежується, коли економіка країни має помітно туристичний напрям, тобто туризм є головною сферою економіки. Тоді саме туристична індустрія є локомотивом, що підвищує соціально-економічний розвиток країни [19, с. 56].

Згідно з визначення, наведеному у статистичному щорічнику України, зайнятими вважаються особи у віці 15–70 років, які:

- працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б 1 годину;
- за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді, індивідуально (самостійно), у окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві;

- працювали безкоштовно на підприємстві, у бізнесі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності;
- особи, які були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (бізнес), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з незалежних від них особисто обставин.

Природний приріст (скорочення) населення – це різниця між кількістю народжених живими і кількістю померлих. Коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення показує різницю між загальним коефіцієнтом народжуваності і загальним коефіцієнтом смертності, або розраховується як відношення природного приросту населення до середньорічної чисельності наявного населення і розраховується на 1000 осіб.

Коефіцієнт фертильності відображає середню кількість числа народжуваних на одну жінку репродуктивного віку. Цей коефіцієнт є точнішим показником рівня народжуваності, ніж загальний коефіцієнт народжуваності. Коефіцієнт фертильності вказує на потенційні зміни структури населення в країні. Коефіцієнт фертильності дві дитини на одну жінку розглядається як коефіцієнт відтворення. Коефіцієнт фертильності більше двох дітей на одну жінку сприяє росту кількості населення, тоді як медіанний вік опускається. Якщо даний коефіцієнт менше за дві дитини на одну жінку, кількість населення скорочується і воно старіє.

Середній розмір родини визначається шляхом поділення числа членів усіх родин на кількість родин. Сукупний дохід сім'ї складається з доходів усіх членів сім'ї з усіма видами доплат і надбавок.

Заробітна плата є первинним доходом домашніх господарств та являє собою винагороду у грошовій або натуральній формі, яка повинна бути виплачена роботодавцем найманому працівнику за роботу, виконану в звітному періоді. Середньомісячна (за рік) заробітна плата працівників

визначається шляхом ділення нарахованого фонду оплати праці за рік на середньорічну кількість працівників та 12 місяців.

Структура витрат населення налічує витрати на придбання товарів та послуг, сплачені доходи від власності, поточні податки на доходи, майно тощо та інші поточні трансферти.

Витрати на придбання товарів та послуг є основним видом витрат населення та визначаються як вартість продукції, що:

- придбана населенням за рахунок власних коштів (грошові витрати);
- держана в натуральній формі в результаті підприємницької діяльності;
- отримана у вигляді соціальних трансфертів в натурі від органів державного управління і НКОДГ.

Поточні податки на доходи, майно тощо відносяться до складу основних видів поточних трансфертів. Це податки, які регулярно сплачуються інституційними одиницями (домашніми господарствами, підприємствами та організаціями) після отримання прибутку та інших доходів у зв'язку з володінням майном тощо. Поточні трансферти включають також внески населення на соціальне страхування. До них відносяться платежі до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, які визначаються виходячи із встановленого законодавством відсотку утримань з суми нарахованої заробітної плати. Інші сплачені поточні трансферти включають страхові платежі, перекази, штрафи, членські внески у громадські організації тощо.

Наступним показником виступають доходи населення, які включають обсяг нарахованих в грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів. Прибуток та змішаний дохід визначається як дохід, який одержується фізичними особами в результаті виробничої діяльності за виключенням витрат, пов'язаних з її здійсненням.

Доходи від власності – це первинні доходи, які одержують власники фінансових активів і матеріальних невикористаних активів (землі, майнових прав і т.д.) від надання їх у користування іншим інституційним одиницям. Вони включають: дивіденди, відсотки від акцій, внесків та договорів оренди земельних ділянок та майна; доходи населення від власності на землю; проценти за вкладами, отримані від банків фізичними особами.

Соціальні допомоги є одним з основних видів поточних трансфертів, які домашні господарства одержують у грошовій формі для забезпечення потреб, що виникли в зв'язку з певними подіями або обставинами (наприклад, хворобою, безробіттям, виходом на пенсію, житловими умовами, одержанням освіти або сімейними обставинами). До інших одержаних поточних трансфертів включаються поточні виплати населенню в грошовій формі (крім соціальних допомог): страхові відшкодування, виплати одnorазової матеріальної допомоги працівникам, компенсації [48, 49, с. 109-175].

Ключовим елементом при дослідженні соціально-економічних передумов виступають домогосподарства, а саме індивідуальні домогосподарства (родини).

Домогосподарство – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи (стаття 1 Закону України “Про Всеукраїнський перепис населення”).

Грошові витрати домогосподарств включають: витрати на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, непродовольчих товарів, на оплату послуг, витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, на будівництво та капітальний ремонт житла та господарських будівель, на купівлю великої рогатої худоби, коней та багато-

річних насаджень для особистого підсобного господарства, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ, аліменти, обов'язкові податки (крім прибуткового), збори, внески та ін.

Сукупні витрати складаються з грошових витрат, вартості спожитих домогосподарством продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства та в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами, суми отриманих пільг та безготівкових субсидій на оплату житла, комунальних продуктів та послуг, суми пільг на оплату телефону, проїзду в транспорті, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату ліків, вітамінів, інших аптекарських товарів, медичних послуг. Вартість подарованих домогосподарством родичам та іншим особам продуктів харчування, отриманих з особистого підсобного господарства, включається до сукупних витрат у зв'язку з постійним характером цієї допомоги.

Грошові доходи домогосподарств складаються із суми грошових та натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за виключенням прибуткового податку та обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів, надходжень від продажу нерухомості, особистого та домашнього майна, худоби, продукції особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель, пенсій, стипендій, соціальних допомог (пільг та субсидій готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, компенсаційних виплат за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо), грошових допомог від родичів та інших осіб, а також інших грошових доходів [56].

Загальні доходи складаються з грошових доходів, а також вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних витрат на її виробництво), в порядку самозаготівель,

суми безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, а також суми пільг на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку, вартості подарованих родичами та іншими особами продовольчих товарів.

Наявний доход – це максимальний обсяг доходів, які можуть бути використані домашніми господарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг. Вони включають заробітну плату, прибуток, змішаний доход, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти за виключенням сплачених, зокрема\ поточних податків на доходи та майно.

Всебічне вивчення домогосподарств за різними ознаками може дати відповідь на питання яку частку сукупного доходу може витратити одне домогосподарство в середньому на відпочинок, в тому числі на туристичні подорожі. Це є головною метою дослідження життєдіяльності домогосподарств для планування розвитку туристичної індустрії в країні та регіоні.

Усі перелічені вище показники соціально-економічного розвитку чинять відповідний вплив на економіку регіону, в якому функціонує і розвивається туристична індустрія. Це проявляється у притоку валюти, створенні нових робочих місць, удосконаленні інфраструктури регіону тощо. Поряд з економічними показниками прямий вплив мають і демографічні. Обсяг туристичного попиту передусім залежить від чисельності населення. Для планування споживання населенням туристичних благ та послуг, окрім загальної чисельності населення, необхідно знати його склад і режим відтворення. Динаміка чисельності населення завжди визначається співвідношенням числа народжень та числа смертей. прогноз чисельності населення має велике значення для визначення насамперед майбутнього числа покупців і споживачів туристичних послуг [49].

Велике значення для визначення обсягу туристичного попиту має характер розселення населення. Мешканці міських населених пунктів відчують більшу потребу в активному відпочинку. Це обумовлюється характером проживання та трудової діяльності в умовах міста. Найбільш потужними ринками збуту туристичних послуг є великі форми міських поселень, які зосереджують велике число людей.

Третьою, останньою, складовою соціально-економічних передумов розвитку туризму є дослідження стану соціальної інфраструктури.

Інфраструктура відіграє дуже велику роль у господарстві і в забезпеченні певних умов життєдіяльності населення будь-якого регіону. Вона не визначає спеціалізацію території, хоча досить суттєво впливає на формування промислового, сільськогосподарського виробництва і туристичної галузі. На відміну від матеріального виробництва, інфраструктура має досить чітко зумовлений територіальний характер, забезпечує функціонування промислових підприємств, що визначають спеціалізацію туристичної галузі.

Інфраструктура характеризується такими ознаками:

- елементи інфраструктури не виробляють матеріальних цінностей, а лише створюють необхідні передумови для їх виробництва;
- ефективність структурно-функціональна об'єктів і споруд інфраструктури тісно пов'язана з безперервним розвитком та вдосконаленням матеріального виробництва;
- інфраструктура сприяє повному і раціональному господарському використанню територій з відповідними природними, економічними і туристичними ресурсами, географічним положенням, що можна розглядати як суттєвий ресурс соціально-економічного розвитку [6].

Соціальна інфраструктура – група обслуговуючих галузей і видів діяльності, покликаних задовольняти потреби людей, гарантувати необхідний рівень і якість життя, забезпечувати відтворення людських ресурсів і професійно підготовлених кадрів для усіх сфер національної

економіки. Соціальну інфраструктуру утворюють: житлове і комунальне господарство, охорона здоров'я, фізкультура і спорт, роздрібна торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, система освіти, установи культури, наука і так далі

Соціальна інфраструктура має значні територіальні відмінності у рівнях обслуговування. Вони визначаються рівнем грошових доходів і життя населення, природними чинниками, що зумовлюють певні потреби в опаленні, одязі, відпочинку тощо, а також системою розселення і транспорту, складом населення і його традиціями.

Існують різні підходи до питання внутрішньої будови і класифікації складових соціальної інфраструктури. Один з підходів до складу соціальної інфраструктури розглядає три функціонально-цільові блоки:

- суспільно-політична і інтелектуально-культурна діяльність (освіта, наука, культура, мистецтво, діяльність в області масової інформації, громадських організацій, суспільств, асоціацій, об'єднань);
- відновлення і збереження фізичного здоров'я (охорона здоров'я, фізична культура і спорт, соціальне забезпечення, туризм, охорона і вдосконалення довкілля);
- комунально-побутове обслуговування (житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт, зв'язок по обслуговуванню).

Функції соціальної інфраструктури визначаються і підпорядковані цілям соціального і економічного розвитку суспільства: досягненню соціальної однорідності суспільства і усебічному гармонійному розвитку особистості.

До найбільш значимих цільових функцій соціальної інфраструктури можна віднести:

- створення умов для формування прогресивних тенденцій в демографічних процесах;

- відтворення робочої сили, що якісно відповідає потребам і рівню розвитку виробництва;
- ефективне використання трудових ресурсів;
- забезпечення оптимальних житлово-комунальних і побутових умов життя населення;
- поліпшення і збереження фізичного здоров'я населення;
- раціональне використання вільного часу.

Розвиток галузей соціальної інфраструктури враховує основні завдання соціальної політики, спрямованої на поліпшення якості життя населення, підвищення рівня його добробуту і довголіття, формування і відтворення здорового, творчо активного покоління. Це передусім рішення житлової проблеми, ліквідація комунального заселення, задоволення зростаючих потреб населення в якісному житлі; підвищення рівня і якості розвитку соціальної інфраструктури, створення культурної сфери життєдіяльності людини; поліпшення екологічних умов життя і праці; підвищення професійного рівня працівників як бази збільшення продуктивності праці і росту об'ємів товарів і послуг; створення гарантій соціальної захищеності усіх груп населення, у тому числі молоді і пенсіонерів; задоволення потреб населення в товарах і послугах при підвищенні рівня платоспроможності [35, 68].

До інфраструктури туризму можна віднести ті сфери соціальної інфраструктури, які мають найбільш впливовіше значення на розвиток туристичної індустрії, а саме: транспорт; зв'язок; дорожні мережі; охорона здоров'я; освіта; торгівля; готельне господарство; заклади громадського харчування.

Також у рамках цієї складової можна дати характеристику поведінки населення (етнопсихології), стану громадського порядку (рівень злочинності, пияцтва і наркоманії), умовам і порядку відвідування країни іноземцями.

До числа соціальних чинників розвитку туризму відноситься також підвищення рівня освіти, культури, естетичних потреб населення.

Дослідження свідчать, що існує пряма залежність між рівнем освіти людей і схильністю до подорожей. Це пояснюється тим, що особи з більш високим рівнем культури і освіти здатні раціональнее розподіляти свій вільний час, використати його для пізнання за допомогою туризму довкілля, ознайомлення з історією, життям, побутом, фольклором і мистецтвом інших країн і народів [32, с. 31-44].

1.2. Оцінка рівня розвитку туристичної індустрії

Перспективним фактором розвитку економіки регіону є сфера туристських послуг, під якою розуміється не тільки суто туристська діяльність, але й увесь пов'язаний з нею комплекс галузей і видів праці. Туризм, з одного боку, розвивається на основі збільшення вільного часу, підвищення якості життя населення, росту сфери послуг у цілому, у з іншого боку – є потужним каталізатором розвитку регіонального комплексу. Розвиток сфери туризму стимулює розвиток регіональної інфраструктури, сполучених галузей, сприяє росту рівня життя населення регіонів, створенню робочих місць, збільшує доходи в економіці й бюджеті регіону, сприяє збереженню природної й культурної спадщини. Наявність багатого культурного й природного потенціалу дозволяє регіонам завойовувати серйозні позиції на світовому туристському ринку при обов'язковій умові – проведенні активної регіональної політики в області розвитку туризму [47].

Керування сферою туристських послуг припускає науково обґрунтовану соціально-економічну оцінку розвитку туризму, а також оцінку його впливу на економічний розвиток регіону. Для оцінки економічного ефекту туризму у світовій практиці застосовується ряд методів і методик, від методу експертних оцінок до комплексних математичних моделей. Ці дослідження суттєво різняться між собою як по якості, так й по точності. Крім того, їх практичне застосування дуже утруднене недоліком достовірних статистичних даних і значним числом необхідних показників.

Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку й керування сферою туристських послуг у регіоні – актуальне, але малодосліджений напрямок сучасної наукової діяльності.

У сучасному світі туризм є однією з найбільших, високоприбуткових сфер, що й найбільше динамічно розвиваються, економіки. Його пряме, непрямий або опосередкований вплив на економіку в плані створення доданої вартості, збільшення зайнятості й регіонального розвитку є незаперечним й вимагає відповідної економічної оцінки.

Існуюча в цей час в Україні сукупність статистичних даних в області туризму й підходи до виміру кінцевих результатів туристської діяльності не дозволяють досить точно оцінити величину туристського продукту. Особливо гостро ця проблема стоїть на регіональному рівні.

В Україні недосконала методологія оцінки ринку туристських послуг, немає єдиної системи статистичних показників ринку туристських послуг. Самий істотний недолік галузі туризму – відсутність стабільної, зрозумілої й уніфікованої в міжнародному масштабі інформаційної бази, що стосується економічний впливу туризму. Вузькість інформаційної бази, відсутність методологічної єдності й порівнянності з показниками інших галузей привели до недооцінки економічної ролі туризму [15, 51].

Статистичним обліком в туризмі досліджується два взаємозалежні потоки інформації. Один потік визначає попит на туристські послуги з боку споживачів. Вивчається інформація про соціально-економічний склад споживачів туристських послуг, у тому числі їх орієнтації й переваги, обсяг і частота споживаних послуг, можливі туристські витрати. Проводиться аналіз бюджетів часу населення, де визначаються обсяг вільного часу, пріоритетні види й напрямку відпочинку й дозвілля. Споживані послуги диференціюються по соціально-демографічних групах населення. По окремих групах населення, наприклад з різним рівнем платоспроможності й віку, виявляються якість і частота споживаних туристських послуг, переваги й наміри.

Інший потік інформації визначає пропозиція туристських ресурсів і туристських послуг. Туристські ресурси умовно підрозділяються на природні, історичні, соціально-культурні. До туристських послуг належать послуги з розміщення, екскурсійні, транспортні, медичні, фінансові, послуги зі страхування, забезпеченню безпеки й ін. [51].

Джерелами інформації в туризмі в Україні виступають:

- статистична звітність державного й регіонального спостереження по галузях економіки: готелю й ресторани, транспорт і зв'язок, оренда й надання послуг, охорона здоров'я й надання соціальних послуг, надання інших комунальних, соціальних і персональних послуг;

- звітність Міністерства культури й туризму України, Міністерства економіки України, Державної служби курортів і туризму України, Міністерства транспорту й зв'язку України, Державної митної служби України;

- вибіркові обстеження, проведені державним комітетом статистики України, головними керуваннями по статистиці в територіально-адміністративних одиницях України й іншими організаціями [51, 59, с. 428].

При переході до ринкової економіки статистичні показники повинні описувати й аналізувати сучасні процеси соціально-економічного розвитку. Такі показники повинні бути порівнянні зі СНР 1993 року і враховувати рекомендації ООН, Євростата і ЮНВТО в області туризму [34, 70].

Статистичним обліком туристської галузі в Україні займається Державна служба курортів і туризму України. Для цього була розроблені спеціальні форми статистичної звітності – 1-ТУР і 1-ТУР(к). Ці форми були затверджені наказом Держкомстату від 04.03.98 р. №96 «Про твердження форм державної статистичної звітності з питань туризму й інструкції щодо її заповнення» [51]. Обов'язок представляти дану звітність поширюється на всі суб'єкти туристичної діяльності, незалежно від форми власності й організаційно-правової форми. Звітність надається відповідним до структурних підрозділів державної об'єдміністрації за півріччя, 9 місяців і за

підсумками року. Отримані при статистичних спостереженнях відомості обробляються шляхом статистичних угруповань і зведень. У результаті обробки одержують числові значення досліджуваних сукупностей.

Уся статистична інформація збирається і аналізується спочатку на регіональному рівні. Далі оброблена інформація поступає до Державної служби туризму і курортів України, де проводиться її ретельний аналіз. Аналітичні довідки можна знайти на офіційному сайті цієї служби. Даний аналіз проводиться в загалом по Україні, відзначаються регіони з максимальними та мінімальними значеннями показників. Таку систему аналітичних довідок, які містять більш повну і детальну інформацію потрібно запровадити на регіональному рівні. Це стало б першим кроком на шляху наближення до міжнародної системи допоміжного рахунку туризму.

Введення обстеження по формах 1-ТУР і 1-ТУР(к) є помітним досягненням Держкомстату України, але масив інформації, зібраний по цих формах містить як плюси, так і мінуси. Різниця між сумарними витратами й сумарною виручкою від реалізації туристських послуг дозволяє обчислити вартість послуг туроператорів і турагентів.

До мінусів можна віднести відсутність показників, що дозволяють розкрити структуру вартості пакета, тобто плата за послуги з розміщення й проживання, по транспортному обслуговуванню, по харчуванню, по екскурсійним обслуговуванню, по витратах на оформлення поїздки (візи й ін.), плата за інші послуги, використовувані при виробництві туристського продукту. Форми не містять даних по реалізації путівок – усього й, у тому числі, населенню.

Таким чином, наявна статистична інформація є неповною, являє собою простий підрахунок числа подорожей і загальну вартість послуг. Вона не дозволяє аналізувати ступінь впливу туристської активності на економіку регіону. Недооцінюється соціальне значення туризму як фактора економічного росту й зайнятості населення. Керівництво регіону й туристські

фірми не здатні на підставі статистичної звітності виробити обґрунтовану політику розвитку туризму [51].

В українській статистиці ведеться облік малої частки показників розвитку туристської індустрії. Такій об'єм показників не відповідає міжнародним розробкам статистичної комісії ООН. Таким чином зробити повну оцінку рівня розвитку туристської індустрії в регіонах України повністю неможливо. Ця оцінка буде неповною і не буде охоплювати усі категорії, які містить в собі туристська індустрія.

На регіональному рівні ведеться облік показників розвитку туризму по трьом напрямам: туристські потоки; готелі та інші заклади тимчасового розміщення; санаторно-курортні і оздоровчі заклади (додатки А, Б, В). Ці три групи показників розміщені на офіційному сайті головного управління статистики кожної області України. Кожна група містить в собі наступні показники:

туристські потоки – кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, із загальної кількості туристів іноземні туристи туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон і внутрішні туристи, кількість екскурсантів.

готелі та інші заклади тимчасового розміщення – кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання, кількість номерів, загальна житлова площа всіх номерів, одноразова місткість, кількість обслугованих приїжджих.

санаторно-курортні і оздоровчі заклади – санаторії та профілакторії з лікування, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, бази та інші заклади відпочинку, дитячі оздоровчі табори.

До інформації, що налічує статистичний щорічник України, відноситься, саме та що відображає загальний рівень вживання послуг, включаючи і внесок туристів. До найбільш наближених показників зі статистичного щорічника можна виділити наступні:

- перевезення залізничним транспортом;
- перевезення автомобільним транспортом;
- перевезення водним транспортом;
- перевезення авіаційним транспортом;
- оренда машин та устаткування;
- діяльність готелів;
- організація подорожей;
- діяльність в сфері культури та спорту, відпочинку та розваг.

Головна проблема статистичного обліку полягає, що перелічені вище показники відображаються загальний обсяг наданих послуг в країні, куди свій вклад зробили і туристи. Тому є дуже важливим вилучити з повного об'єму інформації той вклад, який зробили виключно туристи.

В останні роки помітно підвищився інтерес до туризму з боку органів місцевої органів самоврядування як до галузі, здатної вносити істотний вклад у доходи бюджету. Але реалізація заходів щодо розвитку туризму в регіонах натрапляє на відсутність достовірної інформації, що характеризує сферу туризму. У відсутності офіційних статистичних даних для цих цілей найчастіше використовуються експертні оцінки й розрахунки.

Для дослідження стану розвитку туристської індустрії в регіоні можна обрати наступні показники, які враховуються статистикою на регіональному рівні:

- кількість туристів, обслужених суб'єктами підприємницької діяльності;
- кількість іноземних туристів;
- кількість громадян України, що виїхали за кордон;
- кількість громадян України, що подорожували в межах своєї країни;
- кількість екскурсантів;
- кількість готелів і інших місць тимчасового перебування;
- кількість номерів;
- житлова площа усіх номерів;

- одноразова місткість засобів розміщення;
- кількість обслугованих приїжджих;
- кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням (одиниць і ліжок);
- кількість санаторіїв-профілакторіїв (усього і ліжок в них);
- кількість будинків і пансіонатів відпочинку (усього і ліжок в них);
- кількість баз та інших закладів відпочинку (усього і ліжок в них);
- кількість дитячих оздоровчих таборів (усього і ліжок в них);
- кількість туристських підприємств, що надавали послуги.

Ці показники відображаються у регіональній статистиці в розділі «Туризм» і є найбільш впливовими на розвиток туристської індустрії в регіонах України. Окрім суто туристських показників потрібно враховувати інші економічні показники, які в значній мірі впливають на розвиток туризму в регіоні. В українській статистиці можна знайти наступні показники:

- перевезення залізничним транспортом;
- перевезення автомобільним транспортом;
- перевезення водним транспортом;
- перевезення авіаційним транспортом;
- діяльність транспорту в загалом;
- оренда машин та устаткування;
- діяльність готелів;
- організація подорожей;
- діяльність в сфері культури та спорту, відпочинку та розваг;
- технічне обслуговування та ремонт автомобілів.

У літературі не сформоване єдиного підходу до визначення критеріїв і показників. Однак необхідність розробки системи як критеріїв, так і показників зізнається багатьма фахівцями. У першу чергу цікаві якісні й кількісні характеристики властивостей, станів туристських об'єктів і процесів. У широкому змісті до них належать демографічні, економічні, соціально-культурні й інші показники. Якісні показники фіксують наявність

або відсутність певних властивостей, кількісні – засіб їх вираження й розвитку. Так, економічна ефективність розвитку туризму на мікрорівні підприємства, регіону характеризується системою економічних показників, які відбивають кількісний обсяг реалізації туристських послуг та їх якісну сторону.

Критерії й показники ефективності туристської діяльності дозволяють адекватно створювати систему надання туристських послуг населенню, а також оцінити поточний стан фінансово-господарчої діяльності й виявити економічні резерви [29].

В Україні недостатньо розвинена система вартісних і натуральних кількісних оцінок і прогнозування величини туристської діяльності на національному, регіональному рівнях. Відсутність таких даних перешкоджає розробці повноцінних програм регіонального економічного розвитку, особливо для регіонів, що спеціалізуються на туризмі [40].

1.3. Методи встановлення взаємозалежності показників

Кореляційний зв'язок – це зв'язок, що проявляється не у кожному окремому випадку, а в масі випадків в середніх величинах у формі тенденції. Статистичне дослідження ставить своєю кінцевою метою отримання моделі залежності для її практичного використання. Вирішення цього завдання здійснюється в такій послідовності:

1. логічний аналіз суті вивчаемого явища та причинно-спадкових зв'язків;
2. збір первинної інформації і перевірка її на однорідність і нормальність розподілу;
3. вилучення з масиву первинної інформації усіх одиниць, що різко виділяються (аномальних), по рівню ознак-чинників;
4. встановлення факту наявності і напряду кореляційної залежності між результативним і факторним ознаками;

5. після встановлення факту зв'язку і її форми вимірюється міра тісноти зв'язку і проводиться оцінка її істотності [69].

Для вивчення кореляційної залежності, інакше кажучи, наявності чи відсутності кореляційного зв'язку, застосовують різні методи: балансовий, паралельних рядів, групувань, графічний метод, метод регресійного та дисперсійного аналізу та інші методи математичної статистики.

Балансовий метод широко застосовується в статистиці для вивчення зв'язку і пропорцій в господарстві. Сутність його полягає в тому, що дві суми абсолютних величин пов'язані між собою знаком рівності. Балансовий метод вивчення взаємозв'язків застосовується дуже часто в економічній статистиці. У статистиці туризму цей метод використовується рідко.

Метод порівняння паралельних рядів метод широко застосовується для встановлення зв'язку між явищами, які пов'язані між собою. Сутність його полягає в тому, що дані ряду факторної ознаки розміщуються за принципом її зростання, або зменшення, або за якимось іншим принципом, і паралельно наводиться ряд даних результативної ознаки, яка залежить від факторної. Шляхом порівняння наведених рядів виявляються наявність і напрямок зміни результативної ознаки від зміни факторної ознаки. У тих випадках, коли зростання факторної ознаки тягне за собою зростання і величини результативної ознаки, можна казати про наявність прямої кореляційної залежності. Якщо ж із збільшенням факторної ознаки, величина результативної ознаки має тенденцію до зменшення, то можна припустити наявність оберненого зв'язку між ознаками. Цей метод вивчення взаємозв'язків між явищами може застосовуватися і у статистиці туризму. Можна, наприклад, порівнювати ряди про кількість виїздних туристів і про об'єм сімейних доходів по окремих районах, містах або за окремі роки тощо.

Метод статистичних групувань у порівнянні з методом середніх та відносних величин має велике значення для вивчення взаємозв'язку між явищами суспільного життя.

Щоб вивчити взаємозв'язок з допомогою методу групувань, необхідно розгрупувати всі одиниці за ознакою, вплив якої треба визначити, і в межах кожної групи обчислити середню величину іншої ознаки, залежної від групувальної ознаки (результативної). Порівнюючи середні значення похідної (результативної) ознаки з ознакою, яка покладена в основу групування, встановлюємо зв'язок між ознаками. Отже, поєднання методу групувань з методом середніх дає змогу обчислити групові середні, які використовуються для вимірювання взаємозалежності явищ. Цей метод дає змогу встановити наявність чи відсутність зв'язку між явищами, а також загальну тенденцію цієї залежності. В статистиці туризму цей метод є популярним. При визначенні оцінки розвитку туристичної галузі особливо важливо встановити зв'язки між розвитком туризму в регіоні чи в країні в цілому між його або її рівнем соціально-економічного розвитку, суспільними явищами тощо.

Регресійний та дисперсійний метод аналізу зв'язків покликаний вирішити три основних завдання:

- 1) в результаті економічного аналізу встановити форму зв'язку і дати його математичне вираження за допомогою кореляційних рівнянь;
- 2) встановити щільність зв'язку між факторною і результативною ознакою;
- 3) встановити ті фактори, які в даних конкретних умовах є головними щодо формування результативного фактору.

Перше завдання вирішується в ході аналізу того чи іншого явища. Залежно від форми зв'язку, який визначено на основі попереднього якісного аналізу, кореляційні рівняння можуть мати різний вигляд. У статистиці використовуються прямолінійні та криволінійні кореляційні рівняння.

Друге завдання кореляційного аналізу – це вимірювання щільності зв'язку. Щільність кореляційного зв'язку оцінюється за допомогою коефіцієнта кореляції та кореляційного відношення. Коефіцієнт кореляції – це числова характеристика, що виражає взаємозв'язок і спільний розподіл двох випадкових величин. Він достатньо точно оцінює ступінь щільності взаємозв'язку при наявності лінійної залежності між факторними та

результативною ознаками. При наявності криволінійної залежності він недооцінює ступінь щільності зв'язку, тому рекомендується використовувати у якості показника ступеню щільності зв'язку кореляційне відношення. Обчислення кореляційного відношення можливо лише при наявності достатньо великої кількості даних, які наведені, як правило, у вигляді групової таблиці. Обчислення кореляційного відношення при великій кількості груп і малої кількості одиниць у кожній групі позбавлено сенсу [41, 69].

Індекс кореляції завжди повинен знаходитися в межах від нуля до одиниці. Якщо індекс кореляції дорівнює нулю, то немає ніякого взаємозв'язку між досліджуваними явищами, інакше кажучи, результативна ознака не залежить зовсім від зміни цієї факторної ознаки. Якщо індекс кореляції дорівнює одиниці, то це свідчить про наявність повного, функціонального зв'язку між явищами, про те, що результативна ознака повністю залежить від зміни факторної ознаки. Чим ближче одержаний результат до одиниці, тим більш щільно результативна ознака залежить від факторної, і навпаки.

Індекс кореляції може мати як знак плюс, так і знак мінус. Якщо залежність між показниками пряма, то індекс кореляції має знак плюс; якщо залежність між показниками обернена, то індекс кореляції матимемо знак мінус.

Оцінити щільність взаємозв'язку можна лише за допомогою законів математичної статистики. З цією метою застосовуються спеціальні таблиці. На практиці для більшості економічних розрахунків вважається, що він обов'язково повинен бути більше 0,75, щоб більше, ніж на три четверті зміна результативної ознаки складалась під впливом факторної.

Для визначення кореляційною залежності в роботі було використано коефіцієнт кореляції Пірсона, який дозволяє встановити прямі зв'язки між змінними величинами за їх абсолютними значеннями. Формула розрахунку коефіцієнта кореляції побудована таким чином, що якщо зв'язок між

ознаками має лінійний характер, коефіцієнт Пірсона точно встановлює тісноту цього зв'язку.

$$\rho_{x,y} = \frac{\text{Cov}(X,Y)}{\sigma_x \sigma_y} \quad (1) \quad [69]$$

де x та y – вибіркові середні значення обраних масивів

Для розрахунку вручну використовується наступна формула:

$$r_{xy} = \frac{n \sum (x_i \cdot y_i) - \sum x_i \cdot \sum y_i}{\sqrt{(n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2) \cdot (n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2)}} \quad (2) \quad [69]$$

Кореляція Пірсона припускає, що дві дані змінні виміряні, принаймні, в інтервальній шкалі. Вона визначає міру, з якою значення двох змінних "пропорційні" один одному. Важливо, що значення коефіцієнта кореляції не залежить від масштабу виміру. Наприклад, кореляція між ростом і вагою буде однією і тією ж, незалежно від того, проводилися виміри в дюймах і фунтах або в сантиметрах і кілограмах. Пропорціональність означає просто лінійну залежність.

Якщо встановлено кореляцію між двома ознаками, то це не означає, що визначено причинний зв'язок між ними, а лише те, що одна з ознак частково спричинила іншу чи обидві ознаки і є наслідком деяких спільних для них причин. Кількісна оцінка кореляційних зв'язків не може замінити спеціальних знань, але може допомогти відкинути несуттєві зв'язки, чіткіше окреслити напрям пошуків, порівняти вплив різних факторів тощо [69].

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ПО ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

2.1. Демографічні особливості і доходи населення

Важливим фактором, що впливає на розвиток ринку туризму, є демографічні особливості населення та його доходи. Ключовим елементом дослідження виступають домогосподарства, ретельне дослідження яких допоможе спрогнозувати попит на туристичні послуги.

При дослідженні домогосподарств були проаналізовані середні по Україні дані по такі напрямам:

- за кількістю їх членів і наявністю дітей;
- за наявністю працюючих осіб у складі домогосподарства;
- розподіл домогосподарств з дітьми за кількістю дітей у їх складі.

Кількість домогосподарств України у 2010р. склала 17050 тис. У міських поселеннях проживають 69% домогосподарств, з них у великих містах (з чисельністю населення 100 тисяч осіб і більше) – 43%, у малих – 26%, у сільській місцевості – 31% [56].

До складу кожного п'ятого домогосподарства, як і у 2009 році, входить молода сім'я. Кількість молодих сімей залежить від чисельності населення відповідного віку, його статевої структури, тобто співвідношення чоловіків й жінок цього віку, шлюбності, розлучуваності, смертності, міграції населення, в першу чергу молоді. Повну інформацію про кількість молодих сімей можна одержати з матеріалів перепису населення. Так, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні нараховувалось 2,2 млн. повних молодих сімей, тобто шлюбних пар, в яких чоловік і дружина віком до 35 років. Це кожна четверта шлюбна пара в Україні.

Середній розмір домогосподарства в Україні становить 2,59 особи. Більш чисельні домогосподарства, як і раніше, характерні для сільської місцевості (2,71 особи проти 2,54 у міських поселеннях). Середній розмір

домогосподарства найбільший у західних областях (3,43–2,90 особи), найменший – у Кіровоградській, Чернігівській, Луганській, Черкаській, Полтавській та Дніпропетровській областях (2,33–2,42 особи).

Таблиця 2. 1

Розподіл домогосподарств за кількістю їх членів
і наявністю дітей по Україні

Кількість домогосподарств (тисяч)	17096,8
у тому числі, які проживають (%):	100,0
Частка домогосподарств (%), які складаються з:	
однієї особи	23,1
двох осіб	29,3
трьох осіб	24,7
чотирьох і більше осіб	22,9
Середній розмір домогосподарства (осіб)	2,60
Частка домогосподарств з дітьми до 18 років (%)	37,8

Джерело [56]

Таблиця 2.2

Кількість домогосподарств
за наявністю працюючих осіб у їх складі по Україні

Кількість домогосподарств (тисяч)	17096,8
у тому числі частка домогосподарств (%), де:	
є працюючі особи	64,9
немає працюючих осіб	35,1
Кількість домогосподарств, у складі яких є працюючі (тисяч)	11090,5
у тому числі частка домогосподарств (%), у складі яких працюючих осіб:	
одна	46,6
дві	42,2
три і більше	11,2
Середня кількість працюючих у розрахунку на одне домогосподарство (осіб)	1,1
Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства (разів)	2,40

Джерело [56]

За даними Держкомстату України у складі домогосподарств: дітей дошкільного віку – 7,5%, у віці 7-13 років – 6,6%, частка підлітків 14–17 років становить 4,8%, жінок у віці 18–54 років – 27,6%, чоловіків у віці 18–59 років – 29%. Для складу домогосподарств характерна більша частка осіб пенсійного віку (жінки у віці 55 і старше – 17,2%; чоловіки у віці 60 років і старші – 7,3%).

Найпоширенішим типом домогосподарств з дітьми віком до 18 років є одностітні сім'ї. Порівняльний аналіз даних переписів населення свідчить, що кількість сімей, які обмежуються лише однією дитиною, з року в рік збільшується. Слід відмітити, що порівняно з 2009р. частки домогосподарств з дітьми у віці 3–6 років збільшилися, як в середньому по Україні, так і серед міських та сільських домогосподарств з дітьми. Традиційно, частки сільських домогосподарств з дітьми майже усіх вікових груп (крім домогосподарств з дітьми до 3 років) вищі, ніж серед міських домогосподарств.

Таблиця 2.3

Розподіл домогосподарств з дітьми
за кількістю дітей у їх складі по Україні

Кількість домогосподарств з дітьми (тисяч)	6460,8
відсотків до кількості домогосподарств з дітьми:	
одна дитина	72,3
дві дитини	24,1
три дитини і більше	3,6
з них частка домогосподарств з дітьми (%) у віці:	
до 3 років	23,0
3-6 років	24,2
7-13 років	41,8
14-15 років	16,7
16-17 років	18,1

Джерело [56]

Серед регіонів найбільша частка домогосподарств, які мають дітей до 18 років – у Закарпатській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській, Івано-Франківській, Тернопільській та Львівській областях (54–45%).

Більше половини домогосподарств, в усіх типах поселень, очолюють жінки. Чоловіки у віці 30–59 років головуєть у третині домогосподарств.

Таблиця 2.4

Показники розвитку демографічного стану в регіонах України

	Середній розмір домогосподарства	Кількість домогосподарств з дітьми, тис.	Кількість домогосподарств без дітей, тис.	Коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення
АР Крим	2,6	270,6	466,6	-2,5
Вінницька	2,5	228,8	419,3	-5,3
Волинська	3,0	163,0	173,8	0,7
Дніпропетровська	2,4	454,9	867,6	-5,2
Донецька	2,5	598,2	1110,8	-7,1
Житомирська	2,6	189,1	308,1	-5,3
Закарпатська	3,4	190,3	166,7	2,1
Запорізька	2,5	246,1	447,1	-5,4
Івано-Франківська	3,0	212,6	239,0	-0,1
Київська	2,7	239,6	399,3	4,7
Кіровоградська	2,3	142,2	288,8	-6,7
Луганська	2,4	333,2	595,4	7,6
Львівська	3,0	371,2	450,1	-1,1
Миколаївська	2,6	177,4	273,9	-4,7
Одеська	2,7	329,6	511,2	-2,9
Полтавська	2,4	200,7	412,3	-8,0
Рівненська	3,0	179,1	198,7	1,8
Сумська	2,5	157,4	296,4	-8,9
Тернопільська	3,0	169,8	192,2	-2,9
Харківська	2,5	349,8	688,2	-5,5
Херсонська	2,7	151,0	257,1	-4,2
Хмельницька	2,7	194,8	299,9	-5,3
Черкаська	2,4	184,5	348,7	-7,2
Чернівецька	2,9	156,6	149,3	-0,7
Чернігівська	2,4	155,6	306,6	-10,5
м. Київ	2,6	367,1	683,0	1,5
м. Севастополь	2,5	47,6	85,9	-3,3
Всього по Україні	2,6	6460,8	10636,0	-4,2

Джерело [49]

Кожне четверте домогосподарство очолюють жінки у віці 55 років і старші, кожне п'яте – жінки у віці 30–54 років, 14% – чоловіки у віці 60 років

і старші. Особи у віці 18–29 років головуєть у кожному десятому домогосподарстві.

Частка домогосподарств, які очолюють особи пенсійного віку, на селі суттєво вища ніж у містах (49% проти 37%).

Розподіл домогосподарств з дітьми за їх кількістю відрізняється в міській та сільській місцевості. Одну дитину мають 79% міських домогосподарств з дітьми проти 61% сільських. Серед сільських домогосподарств з дітьми більш ніж серед міських поширені домогосподарства з двома дітьми – відповідно третина проти п'ятої частини, та з трьома і більше дітьми – 7% проти 1,6%.

Для аналізу по регіонах України були взяті наступні показники, характеризуючі демографічний стан:

- середній розмір домогосподарства;
- кількість домогосподарств з дітьми;
- кількість домогосподарств без дітей;
- коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення [49].

Найбільш поширеними в Україні залишаються домогосподарства з двох осіб (29,1%). Багаточисельні домогосподарства (з п'яти і більше осіб) залишаються більш характерними для сільської місцевості: 14% проти 6% – в міських поселеннях.

Великі домогосподарства (з чотирьох і більше осіб) більш поширені в західних областях – у Закарпатській, Волинській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській та Рівненській областях (50–32%).

Коефіцієнт природного приросту населення в усіх регіонах України негативний крім Закарпатської і Волинської областей та міста Києва. Це свідчить про скорочення населення країни. Така тенденція негативно відобразиться і на туристичній індустрії. Адже обсяг туристичного попиту передусім залежить від чисельності населення.

2.2. Стан соціальної інфраструктури

Оцінка стану інфраструктури є складовою визначення рівня розвитку туристичної індустрії як країні в цілому, так і в її регіонах. Одним з найвідоміших методик визначення рівня розвитку туристичної індустрії в країні є Індекс конкурентоспроможності країни у сфері подорожей і туризму, розроблений експертами Всесвітнього економічного форуму у співпраці з представниками Booz & Company, Deloitte, Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA), Міжнародного союзу охорони природи (IUCN), Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) і Всесвітньої Ради з подорожей і туризму (WTTC). Однією зі складових Індексу є визначення туристичного бізнес-середовища й інфраструктури, до якої входять такі субіндекси, як інфраструктура авіатранспорту, наземного транспорту, туристична інфраструктура та інфраструктура телекомунікацій. Також серед показників, які можна віднести до соціальної інфраструктури, що охоплює Індекс конкурентоспроможності, слід зазначити рівень охорони здоров'я і санітарії [73].

По оцінці інфраструктури авіатранспорту Україна займала у 2009 р. 94 місце. Це дуже низький показник. Щодо інфраструктури наземного транспорту, то у 2009 р. Україна займала 72 місце порівняно з 84 місцем у 2008 р., що пояснюється підвищенням оцінки якості національної транспортної мережі на 61 позицію. По розвитку туристичної інфраструктури у 2009 р. Україна знаходилась на 55 місці, що на 20 позицій вище порівняно із 2007 роком. За кількістю готельних номерів країна займала 107 місце, а по кількості банкоматів, які приймають картки VISA – 33 місце. Щодо оцінки інфраструктури телекомунікацій, то у 2009 р. Україна зайняла 51 місце, причому по кількості користувачів мобільними телефонами країна знаходиться на 14 місці у світі. Своєю високою 18 позицією по рівню охорони здоров'я і санітарії у 2009 р. (2007 р. – 39 місце) Україна зобов'язана третьому місцю в світі по кількості лікарняних ліжок на душу населення і 29 місцю по кількості лікарів на душу населення. (Таблиця 2.5)

Таблиця 2.5

Показники конкурентоспроможності інфраструктури України

Показник	Місце в рейтингу, рік			Динаміка змін, р. р.		Бал у 2009 р.
	2009	2008	2007	2008/2007	2009/2008	
<i>Інфраструктура авіатранспорту</i>	94	98	87	-11	+4	2,6
<i>Інфраструктура наземного транспорту</i>	72	84	67	-17	+12	3,3
<i>Туристична інфраструктура</i>	55	62	75	+13	+7	3,7
<i>Інфраструктура телекомунікацій</i>	51	52	64	+12	+1	3,4
<i>Охорона здоров'я і санітарії</i>	18	17	39	+22	-1	6,4

Джерело [44]

Для визначення рівня розвитку соціальної інфраструктури регіонів України зазначена вище методика не підходить, бо Індекс конкурентоспроможності країни у сфері подорожей і туризму використовує показники розвитку соціальної інфраструктури у різних групах. Отже для визначення стану соціальної інфраструктури регіонів України були обрані наступні статистичні показники:

- щільність автомобільних доріг з твердим покриттям;
- щільність залізничних колій загального користування;
- кількість готелів;
- кількість готельних номерів;
- житлова площа номерів;
- забезпеченість населення лікарями;
- забезпеченість населення лікарськими ліжками;
- рівень злочинності (таблиці 2.6, 2.7).

Залізничний та автомобільний транспорт мають максимальні об'єми при перевезенні туристів по країні. Тому розвиненість цих видів транспорту має значний вплив на розвиток туристичної галузі в тих чи інших регіонах.

Найбільш густою залізничною сіткою володіють такі регіони як Донецька та Львівська області, а найменш розвиненою – Херсонська та АР Крим. Найбільша щільність автомобільних доріг виявилась в Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Найменша щільність спостерігалась в Херсонській області та АР Крим.

Таблиця 2.6
Показники розвитку соціальної інфраструктури

	Щільність залізничних колій, на 1000 км ² території	Щільність автомобільних на 1000 км ² території	Кількість готелів на 10000 жителів	Кількість номерів на 1000 жителів
АР Крим	23	245	0,44	3,3
Вінницька	41	338	0,14	0,5
Волинська	30	285	н/д	н/д
Дніпропетровська	48	287	0,30	1,2
Донецька	60	303	0,16	0,7
Житомирська	34	278	0,33	1,2
Закарпатська	47	261	0,49	2,0
Запорізька	36	251	0,17	0,8
Івано-Франківська	36	300	0,25	1,0
Київська	26	295	0,36	2,4
Кіровоградська	36	252	0,16	0,6
Луганська	41	217	0,42	1,0
Львівська	59	376	0,58	1,9
Миколаївська	29	195	0,78	4,1
Одеська	32	242	0,34	1,6
Полтавська	30	308	0,31	0,9
Рівненська	29	252	0,19	1,0
Сумська	31	282	0,24	0,7
Тернопільська	41	361	н/д	н/д
Харківська	48	298	0,18	0,6
Херсонська	16	175	1,1	6,7
Чернівецька	51	354	0,30	1,5
Чернігівська	27	226	0,56	1,2
Всього по Україні	36	275	0,33	1,5

Складено автором за матеріалами [49]

За кількістю готелів, які приходяться на 10000 місцевих жителів лідерами є Миколаївська, Львівська, Чернігівська і Закарпатська області. Серед аутсайдерів опинились такі області як Вінницька, Донецька, Кірово-

градська. Якщо розрахувати кількість номерів в готелях, які приходяться на місцевих жителів лідерами є також Миколаївська область, АР Крим та Херсонська область. Найменша їх кількість спостерігалась у Вінницькій, Харківській, Кіровоградській, Донецькій, Сумській та Хмельницькій областях.

Таблиця 2.7

Показники розвитку соціальної інфраструктури

	Житлова площа номерів, м ² на 1000 жителів	Забезпеченість населення лікарями у розрахунку на 10000 жителів	Забезпеченість населення лікарняними ліжками у розрахунку на 10000 жителів	Рівень злочинності, на 10 тис. населення, одиниць
АР Крим	67,6	49,0	88,7	115,5
Вінницька	9,1	49,4	87,6	63,3
Волинська	н/д	38,1	83,6	74,7
Дніпроперовська	271,8	49,8	106,8	118,7
Донецька	15,7	44,7	86,8	115,9
Житомирська	27,8	38,9	79,9	66,7
Закарпатська	49,7	41,3	81,7	45,2
Запорізька	15,2	47,9	92,9	134,9
Івано-Франківська	25,1	60,6	91,3	39,5
Київська	55,7	41,5	87,9	78,7
Кіровоградська	9,0	36,1	97,3	92,4
Луганська	21,3	44,1	106,1	123,3
Львівська	38,3	58,4	98,1	53,7
Миколаївська	73,8	36,7	85,7	95,8
Одеська	37,2	49,0	94,3	87,8
Полтавська	17,7	49,6	90,8	88,7
Рівненська	20,4	42,2	91,4	60,4
Сумська	17,3	39,4	96,2	80,3
Тернопільська	н/д	51,8	90,8	46,8
Харківська	14,8	57,4	91,6	91,1
Херсонська	123,0	35,5	102,4	95,7
Хмельницька	13,8	41,6	92,7	67,3
Черкаська	25,5	38,7	89,6	69,1
Чернівецька	33,2	63,7	93,0	64,3
Чернігівська	25,5	37,3	114,8	76,8
Всього по Україні	31,1	49,1	94,2	93,5

Складено автором за матеріалами [49]

Для порівняння можна ще розрахувати житлову площу номерів у розрахунку на 1000 місцевих жителів. Найбільшою вона виявилась у Дніпропетровській та Херсонській областях. Найменше значення цей показник має у таких областях як Кіровоградська та Вінницька. Лідируюча Дніпропетровська область опередила Вінницька у 30 разів. Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Харківська області є лідерами по забезпеченості лікарями. Серед аутсайдерів опинились Херсонська, Кіровоградська, Миколаївська та Чернігівська області.

Найбільша забезпеченість лікарняними ліжками виявилась у таких областях як Чернігівська, Дніпропетровська, Луганська, Херсонська. Найменший цей показник виявився у Житомирській, Закарпатській та Волинській областях.

За рівнем злочинності лідирують Запорізька, Луганська, Дніпропетровська, Донецька області та АР Крим. Найменший рівень злочинності виявився у Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях.

Як правило, за усіма розглянутими вище показниками лідери мають більше значення за середнє по Україні, а аутсайдери – менше значення.

Таким чином за розвитком соціальної інфраструктури найчастіше в лідери виходить такі області як Львівська, Херсонська, Івано-Франківська, Тернопільська. Серед відстаючих областей найбільш низькими показниками виділяються Кіровоградська, Вінницька, Донгєцька області. АР Крим також отримала низькі показники за розвитком транспорту та високий показник злочинності. Херсонська область нарівні з високими показниками отримала найнижчі значення за рівнем розвитку транспорту.

2.3. Порівняльна конкурентоспроможність областей

Уже протягом досить тривалого часу в Україні робляться спроби вимірювати та аналізувати рівень соціально-економічного розвитку територій, насамперед, міст та областей. Це роблять органи влади, українські та іноземні незалежні інституції.

До найбільш вживаних категорій оцінювання належать “показники соціально-економічного розвитку”, “інвестиційна привабливість територій”, “рівень/обсяг залучених (прямих) іноземних інвестицій”. Ці категорії безпосередньо стосуються конкурентоспроможності території, але охоплюють значно вужче коло факторів, які слід аналізувати для визначення реального рівня конкурентоспроможності регіону. Оскільки це поняття є комплексним, то якісні результати можна отримати, аналізуючи значну кількість факторів і маючи на увазі, що їх набір буде різним для країн (регіонів), що знаходяться на різних етапах/рівнях розвитку [50].

Поняття конкурентоспроможності регіонів ввійшло в економічний і політичний лексикон розвинутих європейських країн на початку 1990-х років. Це було пов’язано з низкою факторів, критична маса яких дедалі більше впливала на регіональний розвиток.

Застосування терміну “конкурентоспроможність” до регіону пов’язано зі сприйняттям його як суб’єкта ринкового середовища. Виходячи з цього, конкуренто-спроможність регіону можна визначити як його здатність досить тривалий час реалізовувати власні та залучені можливості для розвитку на сучасній технологічній основі, забезпечуючи внутрішній і глобальний ринок товарами та послугами відповідної якості [21].

В 2010 році уже втретє Всесвітній економічний форум провів дослідження конкурентоспроможності регіонів України. Число обраних областей склало 20, це більш ніж у попередньому році. Ці 20 областей виробляють 90% ВВП України.

Для складання рейтингу конкурентоспроможності регіонів України в якості показників використовувались статистичні дані та дані, отримані в ході опитування керівників приблизно 50 компаній, визначених по репрезентативній вибірці в кожному з 20-ти регіонів.

При визначенні конкурентоспроможності регіонів України використовувалась методика Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК), який складається з 12 складових:

- державні та приватні інститути;
- інфраструктура;
- макроекономічна стабільність;
- охорона здоров'я та початкова освіта;
- вища освіта та професійна підготовка;
- ефективність ринка товарів;
- ефективність ринка праці;
- рівень розвитку ринка фінансів;
- оснащеність новітніми технологіями;
- розміри ринку;
- рівень розвитку бізнесу;
- інновації [71].

Для кожної з 12 складових визначено ряд показників, які розкривають зміст складової у повному максимально повному обсязі. Усі складові пов'язані між собою та мають прямо пропорційний вплив одне на одного. Наприклад, бізнес не зможе застосовувати інновації, якщо інститути, які відповідають за захист інтелектуальної власності, не виконують свою роль або, якщо робоча сила має недостатню освіту або погано підготовлена. У подальшому визначені індексу усі показники будуть інтегровані в єдиний індекс. У тих випадках, коли дані були недоступні на регіональному рівні, були використані національні дані. Також усі регіони отримали однаковий бал по двох складових конкурентоспроможності – макроекономічній стабільності та розміру ринку. Це пояснюється тим, що, наприклад, монетарна політика здійснюється і урядом і НБУ і однакова на всій території країни, а регіональні ринки досить добре інтегровані між собою.

Різні фактори впливають на різні країни та регіони неоднаково. Це насамперед залежить від економічного розвитку тобто на якому етапі розвитку економіки знаходиться країна або регіон.

За результатами індексу глобальної конкурентоспроможності на першій стадії економічний ріст залежить від базових факторів, до яких належать державні та приватні інститути, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта.

У міру росту заробітних плат і подальшого економічного зростання країни переходять до наступної стадії, де економічне зростання залежить від ефективності. На цьому етапі підвищення рівня конкурентоспроможності найбільше залежить від якості вищої освіти і професійної підготовки, ефективності ринку тварі і послуг, добре функціонуючого ринку паці, розвиненості ринку фінансів, розмірів внутрішнього і зовнішнього ринків, а також спроможності впроваджувати новітні технології.

Коли країни переходять до стадії розвитку економіки, яка залежить від інновацій, на рівень конкурентоспроможності найбільше впливають такі складові як рівень розвитку бізнесу та інновації.

Концепція стадій економічного розвитку інтегрована до індексу глобальної конкурентоспроможності. Найбільша питома вага надається тим складовим, які відносно більш важливі для поточній стадії економічного розвитку країни або регіону. Для цього складові групують в три субіндекса, кожен з яких є найбільш важливим на даній стадії розвитку економіки. Стадії розвитку економіки визначають за допомогою рівня ВВП на душу населення і об'єма експорту мінеральної продукції.

При складанні звіту про глобальну конкурентоспроможність областей України було розраховано відсоток впливу кожного з негативних факторів впливу:

- нестабільність політики;
- нестабільність уряду;
- корупція;
- податкова політика;
- інфляція;

- податкові ставки;
- валютне регулювання
- неефективність державного апарату;
- злочинність і крадіяство;
- доступ до фінансування;
- нерозвиненість інфраструктури;
- низька кваліфікація робочої сили;
- погане здоров'я населення;
- обмежувальне трудове законодавство;
- нерозвиненість трудової етики.
- обмежувальне трудове законодавство;
- нерозвиненість трудової етики.

Застосування методології індексу глобальної конкурентоспроможності дозволяє порівнювати регіони не тільки між собою, але і в міжнародному контексті [44].

Перед тим, як перейти до конкурентоспроможності регіонів України, варто відмитити, що у рейтингу Всесвітнього економічного форуму за 2009-2010 рр. Україна зайняла 82-у позицію серед 133 країн, опустившись відразу на 10 позицій в порівнянні з результатами попереднього року. Після періоду відносної стабільності рейтингу в 2006-2008 рр. (69, 73 і 72-е місце відповідно), країна опинилася в дев'ятій десятці країн, де вона перебувала до цього. Як і в рейтингу за минулий рік, Україна знаходиться в групі тих країн, що розвиваються – країн Латинської Америки і Африки. Безпосередніми сусідами України по рейтингу конкурентоспроможності є Гамбія і Алжир.

Провідне місце в рейтингу конкурентоспроможності областей України займає місто Київ, котрий набрав 4,21 балів. Слідом за Києвом йде Дніпропетровська область, яка набрала на 0,9 бала менш ніж Київ. Далі слідують дві пари областей: Закарпатська і Львівська та АР Крим с

Донецької областю. Замикає умовну групу лідерів Харківська область, яка набрала 4,04 бали.

Таблиця 2.8

Індекс глобальної конкурентоспроможності

Області	Кількість набраних балів	Місце в рейтингу конкурентоспроможності	Валовий регіональний продукт на душу населення
АР Крим	4,06	5,5	13,898
Вінницька	3,77	18	12,061
Волинська	3,88	13	12,340
Дніпропетровська	4,12	2	30,918
Донецька	4,06	5,5	26,028
Житомирська	3,84	17	11,545
Закарпатська	4,09	3,5	10,626
Запорізька	3,95	10	23,232
Івано-Франківська	3,86	15	12,94
Луганська	3,92	11	18,338
Львівська	4,09	3,5	13,902
Одеська	3,94	11	19,638
Полтавська	3,98	7	22,476
Рівненська	3,87	14	12,217
Сумська	3,85	16	13,622
Харківська	4,04	6	21,294
Херсонська	3,9	12	11,944
Хмельницька	3,96	8,5	11,932
Черкаська	3,96	8,5	14,581
м. Київ	4,21	1	61,592
Україна	3,97	-	20,495

Джерело [44]

До другої групи регіонів, значення індексу конкурентоспроможності яких є рівним або трохи нижче середнього бала по усім областям України (3,97 балів). Так, перші в цій групі йдуть Полтавська, Черкаська та Хмельницька області. Далі слідує Запорізька, Одеська та Луганська області зі значеннями індексу від 3,90 до 3,95 балів. Останньою у даній групі стоїть Херсонська область.

В третій групі представлені шість областей, які отримали найнижчі бали. До першої трійки відносяться Волинська, Рівненська та Івано-Франків-

ська області. Замикають рейтинг конкурентоспроможності такі області, як Сумська, Житомирська та Вінницька (Таблиця 2.8).

У 2010 році найвищі та найнижчі значення регіонального індексу конкурентоспроможності відрізняються від середнього по виборці на 6% ті 5% відповідно. Це помітно нижче, ніж відмінності за рівнем валового регіонального продукту на душу населення, які досягають від 35-100% (без міста Києва). Частково це пов'язано з недооцінкою регіональних відмінностей, що пов'язано з використанням національних даних за рядом показників при розрахунку регіональних індексів.

Лідером за базовими вимогами конкурентоспроможності є АР Крим, а за іншими двома перше місце зайняв місто Київ. Не дивлячись на дуже низькі оцінки за рядом складових, АР Крим зміг отримати п'яте місце в рейтингу завдяки лідерству за якістю інфраструктури. Аутсайдер рейтингу Вінницька область отримала відносно низькі бали за більшістю складових конкурентоспроможності.

Найменшу кількість балів за основними вимогами набрали такі області як Житомирська, Вінницька, Івано-Франківська Луганська, Херсонська. По 3.1 і 3.3 балів отримали Вінницька та Хмельницька області відповідно за показником державні та приватні інститути. Найбільше значення мають Волинська та Львівська області. Аутсайдером по розвитку інфраструктури є Житомирська область, а лідерами виступають Дніпропетровська область і місто Київ.

Невеликий розрив мають регіони України за індексом підсилюючі ефекти: від 3,8 до 4,3 балів. Максимальне на мінімальне значення мають по одній області – АР Крим ті Вінницька область відповідно. Більшість областей отримали по 4,0 та 4,1 балів.

Найвищий бал за вищою освітою та професійною підготовкою має АР Крим та місто Київ. Інші області отримали бали від 4,1 до 4,5. Також ці регіони лідирують за ефективністю ринка праці. Найнижчий бал має Сумська область.

Таблиця 2.10

Рейтинг областей України за складовими ІГК

	м. Київ	Дніпропетровська	Закарпатська	Львівська	АР Крим	Донецька	Харківська	Полтавська	Черкаська	Хмельницька	Запорізька	Одеська	Луганська	Херсонська	Волинська	Рівненська	Івано-Франківська	Сумська	Житомирська	Вінницька
ІГК	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Основні вимоги:																				
державні та приватні інститути	17	13	1	3	19	7	9	11	6	18	14	15	2	12	4	8	16	10	5	20
інфраструктура	3	2	10	4	1	5	9	8	13	6	11	7	17	14	19	18	16	12	20	15
макроекономіч на стабільність											н\д									
охорона здоров'я та початкова освіта	1	11	5	7	2	19	4	8	16	3	12	13	20	17	6	9	14	18	15	9
Підсилювачі ефективності																				
вища освіта та професійна підготовка	1	4	7	6	2	5	3	9	17	10	8	15	12	13	14	11	18	20	16	19
ефективність ринка товарів	1	5	10	4	20	12	3	8	2	6	13	16	7	9	15	18	14	19	11	17
ефективність ринка праці	2	3	1	19	5	11	8	14	12	15	18	6	17	9	16	13	7	10	4	20
рівень розвитку ринка фінансів	2	6	19	1	20	4	9	11	10	3	8	14	5	18	12	7	15	13	16	17
оснащеність новітніми технологіями	1	4	2	6	10	3	5	13	7	17	14	9	18	8	12	16	15	19	11	20
розміри ринку											н\д									
Фактори інновацій та розвитку:																				
рівень розвитку бізнесу	5	1	4	16	3	6	9	10	14	12	7	8	2	18	11	15	13	20	17	19
інновації	1	3	4	2	15	5	6	9	11	20	7	17	8	10	13	19	12	14	18	16
Кількість перших місць	5	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кількість останніх місць	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2	1	3

Джерело [44]

За рівнем розвитком ринка фінансів на першому місці опинилась Львівська область, на останньому – Закарпатська область. За осначеністю

новітніми технологіями лідирують АР Крим та місто Київ. Вінницька область отримала найнижчий бал.

За рівнем розвитку бізнесу максимальні бали серед регіонів України отримали Дніпропетровська та Луганська області. Мінімальний бал отримала Сумська область. За використанням інновацій лідерами є АР Крим та місто Київ. Аутсайдерами стали такі області як Рівненська та Хмельницька (Таблиці 2.8, 2.9).

У 2010 році найбільші відмінності серед регіонів спостерігаються за складовою «інфраструктура» - розрив складає 2,42 бали, в той час, як найменший розрив спостерігається за складовою «рівень розвитку ринку фінансів» (0,57 балів). В глобальному рейтингу конкурентоспроможності українські регіони показують відносно добрі результати за такими складовими, як «охорона здоров'я та початкова освіта», «вища освіта та професійна підготовка», а також «ефективність ринка праці» [44].

РОЗДІЛ 3. КОРЕЛЯЦІЙНА ЗАЛЕЖНІСТЬ МІЖ ПОКАЗНИКАМИ ПЕРЕДУМОВ І РІВНЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

3.1. Залежність від демографічних особливостей

Результатом визначення залежності між показниками є знаходження коефіцієнту кореляції, який виражає взаємозв'язок і спільний розподіл двох випадкових величин. Він достатньо точно оцінює ступінь щільності взаємозв'язку при наявності лінійної залежності між факторними та результативною ознаками.

Таблиця 3.1

Туристичні потоки по регіонах України

	Кількість туристів, обслугованих СТДУ, осіб на 1000 жителів	Іноземні туристи, осіб на 1000 жителів	Виїзні туристи, осіб на 1000 жителів	Внутрішні туристи, осіб на 1000 жителів	Екскурсанти, осіб на 1000 жителів
АР Крим	241,2	86	11,3	143,9	373
Вінницька	28,2	1,7	6,7	19,8	13
Волинська	66,2	4,9	9,9	51,4	34
Дніпроперовська	49,2	4,6	23,7	20,9	8
Донецька	33,2	0,4	14,1	18,7	4
Житомирська	9,8	0	2,9	6,9	15
Закарпатська	58,7	7,2	9,2	42,2	35
Запорізька	62,1	9,6	15,5	37,0	43
Івано-Франківська	25,8	0,8	6,3	18,7	38
Київська	410,4	64,4	253,2	92,8	57
Кіровоградська	35,7	0,7	7,2	27,7	17
Луганська	24,8	0,1	5,9	18,8	17
Львівська	45,6	3,7	22,7	19,3	31
Миколаївська	47,9	5,3	5,7	37,0	18
Одеська	55,5	21,8	18,7	15,0	31
Полтавська	47,0	1,2	7,7	38,1	18
Рівненська	50,1	3,2	9,3	37,5	22
Сумська	17,0	0,2	5,7	11,1	15
Тернопільська	29,9	0	6,2	23,7	18
Харківська	48,1	3	19,4	25,8	14
Херсонська	62,4	6,8	4,9	50,7	24
Хмельницька	41,7	0,6	11,3	29,9	22
Черкаська	30,8	0,8	5,2	24,7	18
Чернівецька	83,6	8,8	29,4	45,4	19
Чернігівська	28,6	2,1	5,6	20,8	25

Складено автором за матеріалами [49]

Для визначення коефіцієнту кореляції в якості показників розвитку туристичної індустрії були взяті наступні:

- кількість туристів, обслугованих СТДУ у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість іноземних туристів у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість туристів, які виїжджали за межі України у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість туристів, які відпочивали у межах України у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість екскурсантів у розрахунку на 1000 жителів (таблиця 3.1).

Таблиця 3.2

Демографічні показники розвитку регіонів України

	Середній розмір домогосподарства	Кількість домогосподарств з дітьми, тис.	Кількість домогосподарств без дітей, тис.	Природний приріст (скорочення) населення
АР Крим	2,6	270,6	466,6	-4977
Вінницька	2,5	228,8	419,3	-8820
Волинська	3,0	163,0	173,8	662
Дніпропетровська	2,4	454,9	867,6	-17664
Донецька	2,5	598,2	1110,8	-31878
Житомирська	2,6	189,1	308,1	-6863
Закарпатська	3,4	190,3	166,7	-2632
Запорізька	2,5	246,1	447,1	-9745
Івано-Франківська	3,0	212,6	239,0	-232
Київська	2,7	239,6	399,3	-8253
Кіровоградська	2,3	142,2	288,8	-6877
Луганська	2,4	333,2	595,4	-17555
Львівська	3,0	371,2	450,1	-2769
Миколаївська	2,6	177,4	273,9	-5605
Одеська	2,7	329,6	511,2	-6873
Полтавська	2,4	200,7	412,3	-12052
Рівненська	3,0	179,1	198,7	2129
Сумська	2,5	157,4	296,4	-10479
Тернопільська	3,0	169,8	192,2	-3248
Харківська	2,5	349,8	688,2	-15318
Херсонська	2,7	151,0	257,1	-4560
Хмельницька	2,7	194,8	299,9	-7076
Черкаська	2,4	184,5	348,7	-9407
Чернівецька	2,9	156,6	149,3	-615
Чернігівська	2,4	155,6	306,6	-11698

Джерело [49]

В якості демографічних показників були обрані такі:

- середній розмір домогосподарства;
- кількість домогосподарств з дітьми;
- кількість домогосподарств без дітей;
- природний приріст (скорочення) населення (таблиця 3.2).

Індекс кореляції вимірюється у інтервалі від 0 до 1. Чим ближче значення наближується до 1, тим тісніше є зв'язок між масивами вивчаємих показників. Як видно з таблиці 3.3 найтісніший зв'язок демографічних показників спостерігається з показником кількості внутрішніх туристів, тобто туристів, які подорожували у межах своєї країни. Найтісніший зв'язок є саме з природним приростом (скороченням) населення, він складає майже 0,3. Однак в загалі це не тісний зв'язок. З двома показниками, такими як кількість домогосподарств з дітьми і кількість домогосподарств без дітей виявився зворотно пропорційний зв'язок.

Таблиця 3.3

Індекси кореляції між масивами показників

	Кількість туристів, обслугованих СТДУ, осіб на 1000 жителів	Іноземні туристи, осіб на 1000 жителів	Виїзні туристи, осіб на 1000 жителів	Внутрішні туристи, осіб на 1000 жителів	Екскурсанти, осіб на 1000 жителів
Середній розмір домогосподарства	0,055	0,010	0,020	0,119	0,026
Кількість домогосподарств з дітьми, тис.	0,012	0,057	0,064	-0,115	0,008
Кількість домогосподарств без дітей, тис.	0,005	0,050	0,054	-0,114	0,001
Природний приріст (скорочення) населення	0,102	0,119	-0,016	0,298	0,167

Складено автором за даними таблиць 3.1, 3.2

Найменш тісний зв'язок демографічних показників спостерігається з показником кількості туристів, обслугованих СТДУ. Далі йдуть екскурсанти і наступний показник – кількість туристів, які подорожували за межами України. Взагалі найменший коефіцієнт кореляції є між кількістю домогосподарств без дітей і кількістю екскурсантів і він дорівнює 0,001.

Крім вищезазначених двох показників, які мали зворотно пропорційний зв'язок, негативне значення індексу кореляції було отримано між природним приростом (скороченням) населення і кількістю туристів, що виїжджали за кордон. Оскільки майже у всіх регіонах України природний приріст населення негативний, тобто чисельність населення скорочується, то можна сказати, що чим менше буде чисельність населення, тим менше туристів з України будуть подорожувати в інші країни.

3.2. Залежність від рівня життя населення

Рівень життя населення є головною передумовою розвитку туристичної індустрії. Потреба в подорожуванні не є для людини головною, тому найчастіше частка доходів населення, яка витрачається на туристичні послуги є невеликою. Рівень життя населення залежить від рівня економічного розвитку країни і знаходиться в прямій залежності від нього. Туристична галузь як комплексна галузь економіки разом з останньою приймає участь у формуванні певного рівня населення і водночас залежить від нього.

Для визначення тісноти залежності рівня розвитку туристичної індустрії були використані масиви показники, які відображають рівень розвитку останньої і показники, котрі характеризують рівень життя населення. До останніх відносяться:

- регіональний ВВП на душу населення;
- середня заробітна плата;
- витрати населення у розрахунку на одну особу;
- доходи населення у розрахунку на одну особу;
- кількість працюючих віком від 15 до 70 років (Таблиця 3.4).

У якості показників, котрі характеризують рівень розвитку туристичної індустрії були обрані наступні:

- кількість туристів, обслугованих СТДУ у розрахунку на 1000 жителів;

- кількість іноземних туристів у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість туристів, які виїжджали за межі України у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість туристів, які відпочивали у межах України у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість екскурсантів у розрахунку на 1000 жителів (Таблиця 3.1).

Таблиця 3.4

Показники рівня життя населення

	Регіональний ВВП на душу населення, тис. грн.	Середня заробітна плата	Витрати населення у розрахунку на одну особу, грн.	Найвищий дохід населення у розрахунку на одну особу, грн.	Кількість працюючих віком від 15 до 70 років, тис.
АР Крим	14,3	1707,0	16187,3	12265,7	905,7
Вінницька	11,9	1511,0	14567,1	12380,2	693,5
Волинська	12,3	1427,0	14108,5	11130,8	428,0
Дніпроперовська	30,6	1963,0	17654,0	16646,6	1537,1
Донецька	25,7	2116,0	16933,0	17380,9	1981,3
Житомирська	11,4	1493,0	13584,5	12385,3	555,2
Закарпатська	10,6	1562,0	12966,0	10028,1	524,7
Запорізька	23,0	1843,0	17264,0	16174,0	824,2
Івано-Франківська	12,9	1627,0	13129,1	12015,4	526,3
Київська	45,9	1987,0	17284,3	15085,8	755,0
Кіровоградська	13,3	1537,0	13825,3	11757,6	423,7
Луганська	18,0	1873,0	13402,7	14368,4	1026,2
Львівська	13,8	1667,0	14394,6	13657,0	1085,0
Миколаївська	16,0	1806,0	15245,2	13297,6	535,2
Одеська	19,6	1787,0	19505,8	12621,7	1040,2
Полтавська	28,0	1733,0	15065,4	14747,3	647,1
Рівненська	12,2	1614,0	13234,6	11531,3	461,5
Сумська	13,4	1593,0	12957,9	13655,6	500,1
Тернопільська	9,6	1412,0	12210,6	10733,2	422,1
Харківська	21,1	1804,0	19472,2	14902,2	1265,6
Херсонська	11,6	1482,0	13972,5	11606,3	486,9
Хмельницька	11,8	1521,0	14074,2	12332,4	579,0
Черкаська	14,4	1532,0	14875,0	12404,4	561,7
Чернівецька	9,7	1523,0	13187,3	10275,4	376,3
Чернігівська	13,0	1465,0	13149,3	12996,0	479,8

Складено автором за даними таблиць 3.1, 3.3

Найтісніший зв'язок рівня розвитку туристичної індустрії виявився з показниками рівня життя населення. Більш конкретно можна сказати

наступне. Найменші індекси кореляції були отримані між показниками рівня життя населення і кількості екскурсантів. Найбільший з них був пов'язаний з витратами населення у розрахунку на одну особу і склав 0,142. З двома показниками індекси були отримані негативні, що свідчить про наявність зворотно пропорційного зв'язку. Це такі показники як регіональний ВВП на душу населення і наявний дохід населення у розрахунку на одну особу.

Таблиця 3.5

Індекси кореляції між масивами показників

	Кількість туристів, обслугованих СТДУ, осіб на 1000 жителів	Іноземні туристи, осіб на 1000 жителів	Виїзні туристи, осіб на 1000 жителів	Внутрішні туристи, осіб на 1000 жителів	Екскурсанти, осіб на 1000 жителів
Регіональний ВВП на душу населення, тис. грн.	0,613	0,392	0,749	0,234	-0,019
Середня заробітна плата	0,340	0,280	0,400	0,110	0,050
Витрати населення у розрахунку на одну особу, грн.	0,324	0,360	0,308	0,164	0,142
Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн.	0,118	0,040	0,250	-0,110	-0,105

Складено автором за даними таблиць 3.1, 3.4

Найбільш тісний зв'язок спостерігався між показниками рівня життя населення і кількістю туристів з України, які подорожували за межами країни. Найбільший індекс з групи показників дорівнює 0,749 і свідчить о високому ступені зв'язку. Це показник регіональний ВВП на душу населення. Тобто можна зробити висновок про те, що чим вище величина регіонального ВВП, який приходить на душу населення, тим частіше туристи відпочивають закордоном. Інші індекси з цієї групи мають значення 0,4 (середня заробітна плата), 0,308 (витрати населення у розрахунку на одну особу) і найменший – 0,250 (доходи населення у розрахунку на одну особу).

Також відносно високі індекси були отримані з загальною кількістю обслугованих туристів. Найбільший з них дорівнює 0,613 з показником

регіонального ВВП на душу населення. Як і у випадку з виїздними туристами, загальна їх кількість прямо залежить від величини внутрішньої валової продукції у розрахунку на душу населення. Найменший зв'язок виявився з величиною наявного доходу населення і індекс становив 0,118. Інші два індексу дорівнюють 0,340 і 0,324 з середньою заробітною платою і витратами населення відповідно.

Невеликі індекси отримали показники рівня життя населення з кількістю іноземних туристів. Максимальний з них становив 0,392 (регіональний ВВП на душу населення), а мінімальний – 0,040 (наявний дохід населення).

Ще менший зв'язок виявився з кількістю туристів, що подорожували в межах України. З показником наявного доходу у розрахунку на одну особу виявився зворотно пропорційний зв'язок і індекс кореляції становив 0,110 зі знаком «мінус». Максимальний індекс був отриманий в залежності з регіональним ВВП (0,234). Інші індекси кореляції становили 0,110 (середня заробітна плата) і 0,164 (витрати населення).

Отже можна стверджувати, що на рівень розвитку туристичної індустрії (у межах обраних показників) найбільший вплив мають величина регіонального ВВП на душу населення, витрати населення у розрахунку на одну особу і середня заробітна плата.

3.3 Залежність від стана розвитку соціальної інфраструктури

Індустрія туризму, створюючи свою власну інфраструктуру, в більшості своїй ґрунтується на вже розданій інфраструктурі, якою користуються місцеві жителі, тобто соціальній інфраструктурі. Тому є доцільним простежити залежність рівня розвитку туристичної індустрії від третьої соціально-економічної передумови – соціальної інфраструктури.

В якості показників, які характеризують рівень розвитку туристичної галузі, як і в попередніх випадках з демографічними показниками і показниками рівня життя населення, були обрані наступні:

- кількість туристів, обслугованих СТДУ у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість іноземних туристів у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість туристів, які виїжджали за межі України у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість туристів, які відпочивали у межах України у розрахунку на 1000 жителів;
- кількість екскурсантів у розрахунку на 1000 жителів (таблиця 3.1).

Таблиця 3.6

Показники розвитку соціальної інфраструктури

	Щільність залізничних колій загального користування на 1000 км ² території	Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям загального користування, на 1000 км ² території	Кількість готелів у розрахунку на 10000 жителів	Кількість номерів у розрахунку на 1000 жителів	Житлова площа номерів, м ² на 1000 жителів	Забезпеченість населення лікарями у розрахунку на 10000 жителів	Рівень злочинності, на 10 тис. населення, одиниць
АР Крим	23	245	0,4	3,3	67,6	49,0	115,5
Вінницька	41	338	0,1	0,5	9,1	49,4	63,3
Волинська	30	285				38,1	74,7
Дніпропетровська	48	287	0,3	1,2	271,8	49,8	118,7
Донецька	60	303	0,2	0,7	15,7	44,7	115,9
Житомирська	34	278	0,3	1,2	27,8	38,9	66,7
Закарпатська	47	261	0,5	2,0	49,7	41,3	45,2
Запорізька	36	251	0,2	0,8	15,2	47,9	134,9
Івано-Франківська	36	300	0,3	1,0	25,1	60,6	39,5
Київська	26	295	0,4	2,4	55,7	41,5	78,7
Кіровоградська	36	252	0,2	0,6	9,0	36,1	92,4
Луганська	41	217	0,4	1,0	21,3	44,1	123,3
Львівська	59	376	0,6	1,9	38,3	58,4	53,7
Миколаївська	29	195	0,8	4,1	73,8	36,7	95,8
Одеська	32	242	0,3	1,6	37,2	49,0	87,8
Полтавська	30	308	0,3	0,9	17,7	49,6	88,7
Рівненська	29	252	0,2	1,0	20,4	42,2	60,4
Сумська	31	282	0,2	0,7	17,3	39,4	80,3
Тернопільська	41	361				51,8	46,8
Харківська	48	298	0,2	0,6	14,8	57,4	91,1
Херсонська	16	175	1,1	6,7	123,0	35,5	95,7
Хмельницька	36	346	0,2	0,7	13,8	41,6	67,3
Черкаська	28	283	0,4	1,2	25,5	38,7	69,1
Чернівецька	51	354	0,3	1,5	33,2	63,7	64,3
Чернігівська	27	226	0,6	1,2	25,5	37,3	76,8

Джерело [49]

Рівень розвитку соціальної інфраструктури відобразили такі показники:

- Щільність залізничних колій загального користування;
- Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям загального користування;

- Кількість готелів у розрахунку у розрахунку на 10000 жителів;
- Кількість номерів у розрахунку на 1000 жителів;
- Житлова площа номерів, м² на 1000 жителів;
- Забезпеченість населення лікарями у розрахунку на 10000 жителів;
- Рівень злочинності, на 10 тис. населення (таблиця 3.6).

Аналізуючи таблицю 3.6 можна зробити такі висновки. Залежність між транспортною інфраструктурою, а саме щільністю залізничних колій загального користування і щільністю автомобільних доріг також загального користування, виявилась найбільшою, але зворотно пропорційною. Найбільший коефіцієнт становить 0,401 зі знаком «мінус», а найменший 0,024 також негативного значення. Прямо пропорційна залежність спостерігалась тільки між туристами, що виїжджали за кордон, і щільністю автомобільних доріг.

Що стосовно туристичної інфраструктури, у даному випадку готельної, то найбільші коефіцієнти кореляції виявились між показниками розвитку туристичної галузі і кількістю готельних номерів у розрахунку на 1000 жителів. Максимальний коефіцієнт становив 0,459 (внутрішні туристи), а мінімальний – 0,099 (виїзді туристи).

Залежність від кількості готелів у розрахунку на 1000 жителів виявилась низькою. Максимальний індекс має значення лише 0,204. Мінімальний індекс кореляції становить 0,033 зі знаком «мінус». Зворотно пропорційна залежність спостерігалась з величиною кількості туристів, що подорожувала в інші країни.

Залежність від житлової площі номерів також низька. Найбільший коефіцієнт тут становив 0,141 (кількість внутрішніх туристів), а найменший – 0,070 (кількість екскурсантів).

Серед показників розвитку соціальної інфраструктури найменша залежність спостерігалась з показником забезпеченість населення лікарями. Отримані індекси кореляції знаходяться в інтервалі від 0,009 (зі знаком «мінус») до 0,087. Також майже всі вони мають негативне значення.

Таблиця 3.7

Індекси кореляції між масивами показників

	Кількість туристів, обслугованих СТДУ, осіб на 1000 жителів	Іноземні туристи, осіб на 1000 жителів	Візні туристи, осіб на 1000 жителів	Внутрішні туристи, осіб на 1000 жителів	Екскурсанти, осіб на 1000 жителів
Щільності залізничних колій загального користування	-0,290	-0,344	-0,116	-0,401	-0,306
Щільності автомобільних доріг з твердим покриттям загального користування	-0,024	-0,138	0,117	-0,171	-0,154
Кількості готелів у розрахунку на 10000 жителів	0,074	0,098	-0,033	0,204	0,096
Кількості номерів у розрахунку на 1000 жителів	0,297	0,341	0,099	0,459	0,288
Житлової площі номерів, м ² на 1000 жителів	0,132	0,139	0,086	0,141	0,070
Забезпеченості населення лікарями у розрахунку на 10000 жителів	-0,009	0,039	-0,014	-0,028	0,087
Рівня злочинності, на 10 тис. населення	0,129	0,237	-0,004	0,213	0,237

Складено автором за даними таблиць 3.1, 3.5

Рівень злочинності, як свідчать дані таблиці, в невеликому ступені впливає на розвиток туристичної індустрії в регіонах України. Найбільший вплив він має кількість іноземних туристів та екскурсантів. Зворотно пропорційна залежність спостерігалась з величиною туристів, що подорожували за межами України. Даний коефіцієнт кореляції становив лише 0,004 зі знаком «мінус».

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

4.1. Організація та управління охороною праці на туристичному підприємстві

Метою управління охороною праці є забезпечення безпеки, збереження здоров'я та працездатності людини в процесі праці. Ця мета досягається виконанням відповідних функцій управління, тобто комплексом взаємопов'язаних видів, що здійснюються суб'єктом управління цілеспрямовано на об'єкт управління.

Об'єктом управління в системі управління охороною праці є діяльність функціональних служб і структурних підрозділів конкретних керівників та інженерно-технічних робітників підприємств з метою забезпечення безпечних, нешкідливих та сприятливих умов праці на робочих місцях, виробничих ланках, у підрозділах і на підприємстві в цілому [2].

Мета впровадження системи управління охороною праці (УОП) – це всебічне сприяння виконанню вимог, які повністю ліквідують, нейтралізують або знижують до допустимих норм вплив на працюючих небезпечних та шкідливих факторів виробничого середовища, забезпечують усунення джерел небезпеки, ізолювання від них персоналу, використання засобів, що усувають небезпечні ситуації та підвищують технічну безпеку, створюють надійні санітарно-гігієнічні та ергономічні умови. УОП передбачає встановлення конкретних кількісних показників діяльності підрозділів підприємства, підтримання яких в заданих межах забезпечує досягнення основної мети щодо організації безпечних та нешкідливих умов праці.

Система цілей УОП – багаторівневий комплекс, який, в свою чергу, визначає цілі для різних рівнів управління охороною праці з врахуванням стадій виробничого циклу.

На рівні галузі встановлюються цілі стратегічного характеру щодо прийняття довготермінових планів наукового, технічного, економічного та соціального розвитку об'єктів (умов та безпеки праці) на підставі довготривалих прогнозів і програм розвитку.

На рівні туристичних підприємств визначаються цілі тактичного характеру: встановлення складу та структури підрозділів, методів взаємодії, аналіз рівня безпеки праці стимулювання.

На рівні підрозділів встановлюються цілі оперативного характеру; послідовність оперативного виконання окремих функцій тощо.

Окремі виконавці, що впливають на умови праці, організаційно та технічно забезпечують їх оптимізацію і цілі безпеки праці.

Основні завдання, вирішення яких забезпечує досягнення цілей УОП на різних рівнях управління і стадіях діяльності, полягають у виконанні комплексних взаємопов'язаних дій щодо попередження травматизму та виробничо зумовлених захворювань.

Вирішення завдань управління охороною праці має бути забезпечене взаємодією усіх структурних підрозділів, служб і фахівців, які визначаються керівником підприємства.

Організація роботи щодо управління охороною праці базується на принципах теорії управління, основними з яких є: системність, оптимальність, динамічність, наступність та стандартизація.

Системність реалізації завдань управління охороною праці полягає у поєднанні розрізнених заходів з безпеки праці в єдину систему цілеспрямованих, постійних дій на всіх рівнях і стадіях управління підприємством. Створюється система стандартів підприємства.

Управління охороною праці здійснюється шляхом збирання та оцінки інформації, виявлення відхилень від встановлених вимог та здійснення управляючих впливів на об'єкт управління за допомогою організаційно-розпоряджувальних, соціально-розпоряджувальних, соціально-психологічних і економічних методів.

Організаційно-функціональна схема УОП базується на координуючій ролі відділу охорони праці, який бере участь у здійсненні всіх функцій управління, пов'язаних із безпекою праці.

Державні органи управління охороною праці інформують населення України відповідного регіону, працівників туристичної індустрії про

реалізацію державної політики з охорони праці, виконання національних, територіальних чи туристських програм з цих питань, про рівень і причини аварійності, виробничого травматизму і професійних захворювань, про виконання своїх рішень щодо охорони життя і здоров'я працівників.

Система управління охороною праці містить об'єкт управління, інформаційно-контрольні зв'язки та керуючий орган. Об'єктом УОП є діяльність із забезпечення оптимальних умов та безпеки праці на робочих місцях.

Керуючим органом є служба охорони праці, керівники структурних підрозділів усіх рівнів управління туристичною індустрією, об'єднанням, туристичним підприємством. Управління здійснюється шляхом збору та оцінки інформації, виявлення відхилів від встановлених вимог і здійсненням керуючих впливів на об'єкт управління за допомогою організаційно-розпорядних, економічних та соціально-психологічних методів.

Згідно із статтею 23 Закону України «Про охорону праці», власник створює на підприємстві службу охорони праці. Типове положення про цю службу затверджується Державним Комітетом України з нагляду за охороною праці.

На підприємстві з кількістю працюючих менше 50 чоловік функції служби можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку.

Служба охорони праці підпорядковується безпосередньо керівникові туристичного підприємства і прирівнюється до основних виробничо-технічних служб.

На працівників служб охорони праці не повинні покладатися обов'язки, не пов'язані з їх функціями. Всі заходи з охорони праці працівників служб охорони праці виконують у тісній взаємодії з керівництвом туристичного підприємства. Для загальної оцінки стану умов праці та планування заходів щодо їх покращення застосовується Єдина державна система показників обліку умов і безпеки праці, затверджена наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 31.03.94 р. №27.

Планування заходів з охорони праці – один з основних методів економічного управління. Планування роботи з безпеки праці передбачає постановку цілі, розробку програми, спрямованої на її досягнення, та оцінку досягнутої ефективності. Пошук основних шляхів вирішення завдань безпеки праці та вибору потрібних заходів для їх реалізації слід узгодити з результатами прогнозування.

На туристичному підприємстві з кількістю працюючих 50 і більше чоловік рішенням трудового колективу може створюватися комісія з питань охорони праці. Комісія складається з представників власника, профспілок, уповноважених трудового колективу, спеціалістів з безпеки, гігієни праці і представників інших служб підприємства. Рішення комісії мають рекомендаційний характер.

Контроль за станом умов і безпекою праці робітників дозволяє виявити відхилення від вимог законодавства про працю, стандартів безпеки праці, якість виконання службами і підрозділами своїх обов'язків у галузі забезпечення належних умов та безпеки.

На туристичних підприємствах і на державному рівні у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку створюються фонди охорони праці. На підприємстві кошти вказаного фонду використовуються тільки на виконання заходів, що забезпечують доведення умов безпеки праці до нормативних вимог або підвищення існуючого рівня охорони праці.

До працівників туристичного підприємства можуть застосовуватися будь-які заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення безпеки та поліпшення умов праці. Види заохочень визначаються колективним договором (угодою, трудовим договором).

Моральне і матеріальне стимулювання працівників за роботу щодо вдосконалення умов і безпеки праці має велике значення для підвищення ефективності надання послуг туристичним підприємством, зниження рівня травматизму та захворювань, поліпшення умов праці та її безпеки.

4.2. Міжнародний досвід з розробки заходів безпеки туризму

Одним з найважливіших елементів організації туризму є забезпечення безпеки життя і здоров'я туристів. Небезпеки фізичного і соціального характеру повинні прийматися до уваги суб'єктами індустрії туризму, яким варто мінімізувати й запобігати різноманітним ризикам загроз безпеці туристської діяльності. Забезпечення безпеки передбачає цілий комплекс заходів у рамках національного законодавства, що гарантують безпеку переміщення туристів по території держави, їхнього перебування, збереження здоров'я, життя і майна [9].

Міжнародний досвід по розробці заходів безпеки туризму досліджується й узагальнюється ВТО. Безпека подорожей декларувалася в Хартії туризму.

У Гаазькій декларації по туризму відзначається, що для того, щоб нормально функціонувати і розвиватися, туризм має потребу в безпеці для мандрівників і подорожуючих, як національних, так і міжнародних, і для їхньої особистої власності. Це може бути досягнуте шляхом:

- розробка й впровадження в життя норм безпеки для подорожей і туристських перебувань;
- інформування й освіти громадськості;
- створення інституціональних рамок для вирішення проблем, зв'язаних з безпекою туристів, і, зокрема, в екстремальних ситуаціях;
- міжнародного співробітництва на двосторонньому, регіональному, субрегіональному, міжрегіональному і світовому рівнях.

При Виконавчій раді ВТО в 1994 р. створений Комітет з якості туристського обслуговування, що відповідає за питання безпеки подорожей. У тому ж році ВТО провела обстеження 73 країн світу на тему "Безпека і захист мандрівників, туристів, туристських об'єктів". З ініціативи ВТО влітку 1995 р. у Естерунді (Швеція) проведена I Міжнародна конференція по безпеці туризму і зменшенню ризиків при подорожах. Висновки обстеження свідчать: у 71% країн об'єкти і визначні пам'ятки, відвідувані туристами, забезпечуються охороною з боку спеціальної туристської поліції або служби

безпеки. У більше половини таких країн ця служба є частиною державної або муніципальної поліції. У 21% країн є спеціальна туристська поліцейська служба, яка допомагає туристам вирішувати їх проблеми. На туристську поліцію покладаються також охорона пам'ятників культури, навколишнього середовища, боротьба з наркотиками, надання інформації туристам і охорона місцевих етнічних груп. Однак лише в 9 країнах є закони, на підставі яких створена туристська поліція. Співробітники туристської поліції в 41% країн навчаються іноземним мовам, у 26% проходять підготовку по спеціальних туристських дисциплінах, у 37% країн підтримують регулярний зв'язок з туристськими відомствами, фірмами і звичайною поліцією [31].

Міжнародна практика показує, що ряд держав видає відповідні рекомендації з відвідування тих чи інших країн і регіонів світу. Так, Держдепартамент США регулярно публікує список країн, у які поїздки не рекомендуються, а в ряді випадків забороняються. МЗС Німеччини в 1996 р. опублікувало список 80 країн світу, куди німецьким туристам не рекомендується їздити, і заборонило подорожі в Афганістан, Анголу, Бурунді, Заір, Лівію, Руанду, Сомалі і Судан.

Безпека туристів, їхнє благополуччя, а також підтримка високої якості обслуговування в місцях туристського призначення не можна розглядати відриві від інших суспільних або національних інтересів приймаючої країни навколишнього середовища в цілому. При розробці і проведенні в життя норм безпеки для сфери туризму і захисту туристів інтереси тих, хто відвідує і приймає повинні бути взаємно гармонізовані.

Безпека туристів і захист у сфері туризму зв'язані з великою кількістю правил і постанов, що повинні виконуватися не тільки туристською адміністрацією, але і цілим рядом інших адміністративних органів, що працюють у різних економічних і соціальних секторах (фінанси, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, розвиток територій, енергетика, зайнятість і т.п.), і насамперед у приватному.

Таким чином, питання забезпечення безпеки в туризмі можна розглядати у наступних напрямках:

- особиста безпека туристів і їхнього майна, забезпечення якої найважливішою задачею національного розвитку туризму і міжнародного співробітництва;
- безпека навколишнього середовища в місцях масового перебування туристів, безпека туристських об'єктів;
- безпека національних інтересів приймаючих держав.

Забезпечення безпеки по всіх зазначених напрямках є найважливішою турботою і першочерговою задачею всіх структур, залучених у туристську діяльність.

Закон України "Про туризм" в розділі VIII надає гарантії безпечного перебування туристів на території України і зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. Зокрема, в статті 26 сказано: "Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності [1].

Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання".

В Україні діє міждержавний стандарт (ГОСТ 28681.1-95) "Туристично-екскурсійне обслуговування", який передбачає порядок проектування туристичних послуг, включаючи розгляд можливих ризиків, які можуть викликати негативні наслідки і спричинити шкоду здоров'ю туриста та його майну.

Згідно із Законом України "Про туризм" з метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

- підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;

- навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж з надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;
- контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;
- надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;
- розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму [1].

Основні загрози розвитку туризму. Соціологічні опитування, проведені Німецьким Інститутом Вивчення Вільного Часу в державах Європейського Союзу, показали, що найбільше подорожуючих хвилюють наступні проблеми:

Війна, неспокій, політична нестабільність (74%). Цей фактор найбільше стримує туристів від здійснення закордонних поїздок до тієї чи іншої країни. Практика показує, що вплив цього фактора є набагато вагомим і торкається він не лише держави, в якій спостерігається політичний неспокій, але й країн, які межують з нею. Прикладом цього може бути Близький Схід, де на відносні невеликій території сконцентровані досить привабливі місця для відпочинку. Але динаміка розвитку туризму в цьому регіоні зазнає різких коливань. Так, через військові дії в Лівані в середині 80-х років спостерігався різкий спад потоку туристів та доходів від нього в цілому по регіону. В 1986 році Близький Схід відвідало на 17,6% іноземних туристів менше, ніж в 1985 році, а доходи за аналогічний період скоротились на 16,5%. Після початку військових дій в районі Перської затоки в 1991 році цей регіон відвідало на 6,62% іноземних туристів менше, ніж у 1990 році, а надходження від туризму в 1991р. зменшились на 14,4% в порівнянні з попереднім роком.

Усі намагання урядів держав даного регіону збільшити кількість подорожуючих до своїх країн перекреслюються одним повідомленням про зростання напруженості в регіоні. Від цього потерпають не тільки державні бюджети, які недораховуються значних валютних надходжень, але й окремі підприємства, котрі несуть великі збитки під час зменшення потоку туристів.

Екологічні проблеми (57%). Цей фактор є характерним, перш за все, для України, в зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС в 1986 р. Інститутом Вивчення Вільного Часу відзначено, що в 1985 році екологічні проблеми хвилювали лише 30% потенційних туристів (на кінець 90-х - вже 57%). Тут дається ознаки негативний вплив аварії на ЧАЕС. Кількість іноземних туристів, що відвідали Київ у 1986 році, знизилась більш ніж в 5 разів в порівнянні з 1985 роком, і тільки нещодавно їх число почало поступово зростати. Негативний ефект екологічного чинника посилюється ще й тим, що він носить довгостроковий характер, адже зміна свідомості суспільства відбувається набагато повільніше, ніж ліквідація наслідків екологічної катастрофи.

Хвороби та епідемії (55%). Вплив цього фактора є особливо значимим для африканського континенту. На сьогоднішній день обсяги туризму в цьому регіоні не перевищують 2% від світового рівня, при цьому його основна частина припадає на країни Північної та Південної Африки. Туризм в центральній її частині практично не розвинутий, хоча, на думку фахівців, для цього є непогані можливості, зокрема для розвитку екологічного та екзотичного видів туризму, які останнім часом набувають все більшої популярності. Факторами, які гальмують розвиток туризму в Центральній Африці, є невивченість даного регіону і численні хвороби та епідемії, які постійно спалахують тут. Одним із засобів боротьби з ними може стати обов'язкова вакцинація всіх туристів, які прямують до цього регіону, що, до речі, вже проводиться в більшості розвинутих країн при організації подорожей в райони із складною епідеміологічною ситуацією. Однак виникнення нових джерел епідемій, виявлення нових вірусів та невивченість

попередніх ще довго будуть відвертати туристів від ідеї відвідування цього регіону.

Природні катаклізми та катастрофи (49%). Складність впливу цього фактора полягає в тому, що природні катастрофи можуть відбуватись практично в будь-якому регіоні, а передбачити і, тим більше, попередити їх практично неможливо. Руйнівна дія природних катастроф спрямована, перш за все, на існуючу туристичну і транспортну інфраструктуру. І хоча від прояву форс-мажорних обставин такого роду ніхто не застрахований, їх виникнення може призвести до відкладання туристом поїздки в цей регіон на невизначений час або навіть до її відміни. В цьому випадку, як і при екологічних катастрофах, великого значення набуває психологічний аспект, що стримує туриста від поїздки до регіонів, які потерпіли від стихійного лиха, навіть після ліквідації наслідків природних катастроф. Найбільш характерними ці чинники є для регіонів з підвищеною сейсмічною активністю. Зокрема, внаслідок землетрусів у Японії та Каліфорнії (США) регіони, що постраждали, недорахувались до 50% туристів як в період ліквідації наслідків землетрусів, так і в перші кілька місяців після ліквідаційного періоду.

Останнім часом фактор злочинності набуває все більшого значення. В даному контексті маються на увазі не лише поодинокі випадки нападу, пограбування або навіть вбивства туристів, але й сплановані терористичні акти. Прикладом тут може бути випадок, який трапився наприкінці 1997 року в Єгипті, коли група європейських (в основному німецьких) туристів, які подорожували вздовж берегів Нілу, була розстріляна ісламськими фундаменталістами. Через це в 1998 році Єгипет втратив 25-30% іноземних туристів від запланованої кількості [9].

ВИСНОВКИ

Туризм – багатостороннє явище, що охоплює економічні та соціальні аспекти, має невичерпний потенціал для постійного прогресу. Тісно поєднуючись з багатьма галузями економіки, туризм зумовлює своє провідне місце в соціально-економічному житті. Тому соціально-економічні передумови розвитку туристичної галузі є найбільш впливовими.

Розвиток туризму в Україні суттєво впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і є одним з найбільш перспективних напрямів структурної перебудови економіки.

З економічної точки зору привабливість туризму як галузі, що надає послуги, полягає у більш швидкій окупності вкладених коштів та отримані доходу у вільно конвертованій валюті. Туризм відіграє важливе економічне і соціальне значення, оскільки він:

- збільшує місцеві доходи;
- створює нові робочі місця;
- розвиває усі галузі, пов'язані з виробництвом туристичного продукту;
- розвиваю соціальну та виробничу інфраструктуру у туристичних центрах;
- забезпечує зростання рівня життя місцевого населення;
- збільшує валютні надходження.

Соціальна суть туризму проявляється в організації дозвілля населення; згладжуванні відмінностей і попередженні конфліктів в суспільстві; формуванні нових зв'язків між окремими людьми і групами; підвищенні культурного рівня населення і поширенні культурних цінностей.

До останнього часу в Україні спостерігалася недооцінка ролі туризму в соціально-економічному розвитку країни і її регіонів. Зростання уваги до проблем соціально-економічного розвитку регіонів привело до розширення теоретичних досліджень в цій області.

З розвитком туризму посилюються зв'язки між туризмом й економікою регіону. З одного боку, регіон виступає цільовим комплексним ресурсом для стійкого функціонування і розвитку туризму, з іншої – туризм, маючи мультиплікативний ефект, здатний створити передумови для економічного підйому регіону шляхом рішення його соціально-економічних проблем.

У роботі було проведено дослідження залежності розвитку туристичної індустрії від регіональних соціально-економічних передумов з використанням методу математичної статистики – кореляційної залежності. До цього було проведено аналіз окремо демографічних особливостей і доходів населення регіонів України, стану соціальної інфраструктури та конкурентоспроможності областей України.

Щодо демографічних особливостей населення регіонів України можна зробити наступні висновки:

- середній розмір домогосподарства в Україні складає 2,6 особи;
- найбільший розмір домогосподарства в Україні спостерігається у Закарпатській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Львівській, Івано-Франківській областях і складає 3 і більше особи;
- найменший розмір домогосподарства є у Кіровоградській області і складає 2,3 особи;
- коефіцієнт природного приросту населення в усіх регіонах України негативний крім Закарпатської і Волинської областей та міста Києва.

Аналіз стану соціальної інфраструктури, яка використовується і в туристичній індустрії дозволяє зробити такі висновки:

- найбільш густою залізничною сіткою володіють такі регіони як Донецька та Львівська області, а найменш розвиненою – Херсонська та АР Крим;
- найбільша щільність автомобільних доріг виявилась в Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Найменша щільність спостерігалась в Херсонській області та АР Крим;

– за кількістю готелів у розрахунку на 10000 місцевих жителів лідерами є Миколаївська, Львівська, Чернігівська і Закарпатська області; серед аутсайдерів опинились такі області як Вінницька, Донецька, Кіровоградська;

– за кількістю готельних номерів, розрахованих на 1000 місцевих жителів, в лідери вийшли Миколаївська область, АР Крим та Херсонська область, а найменша їх кількість спостерігалась у Вінницькій, Харківській, Кіровоградській, Донецькій, Сумській та Хмельницькій областях;

– Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Харківська області є лідерами по забезпеченості лікарями, а найменша їх кількість опинилась в Херсонській, Кіровоградській, Миколаївській та Чернігівській областях;

– за рівнем злочинності лідирують Запорізька, Луганська, Дніпропетровська, Донецька області та АР Крим; найменший рівень злочинності виявився у Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях.

Третьою складовою, яка була аналізована, це рівень життя населення, який має прямо пропорційну залежність з туристичною активністю населення. Про рівень життя населення регіонів України можна сказати наступне.

Найбільші обсяги регіонального валового внутрішнього продукту, розрахованого на душу населення, є в Київській, Дніпропетровській, Полтавській, Донецькій областях. Показники цих областей є більшими за середній по Україні. Найменші обсяги регіонального ВВП спостерігались у Тернопільській, Чернівецькій, Закарпатській, Житомирській та Вінницькій областях. Від середній по Україні регіонального ВВП перелічені області відстають майже у 2 рази.

Найбільша середня заробітна плата спостерігається у Київській, Донецькій та Дніпропетровській областях. Інші регіони мають рівень середньої заробітної плати менший за середню по країні. Найменші обсяги виявились у таких областях, як Тернопільська, Волинська, Чернігівська, Херсонська та Житомирська.

Лідерами за витратами населення у розрахунку на одну особу є Київська, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька та Донецька області. Серед аутсайдерів опинились Тернопільська, Сумська та Закарпатська області.

За обсягами наявного доходу населення, розрахованого на одну особу, в лідери вийшли такі області, як Київська, Донецька, Дніпропетровська та Запорізька області. Останніми за цим показником опинились Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Волинська та Рівненська області.

Таким чином можна говорити про те, що регіони, які вийшли в лідерами за більшістю показниками мають добрі соціально-економічні передумови розвитку туристичної галузі. Серед таких регіонів можна назвати Київську область разом з містом Києвом, Дніпропетровську, Донецьку, Львівську області. Однак на практиці отримані в ході аналізу теоретичні дані часто не співпадають. Це можна пояснити різною силою впливу того чи іншого показника на розвиток туристичної галузі. Наприклад, західні області України є лідерами за демографічними показниками, східні області лідирують за рівнем економічного розвитку. За станом розвитку соціальної інфраструктури західні області також мають добрі результати у порівнянні з середніми по Україні. Тому головною метою дослідницької роботи було виявлення кореляційної залежності розвитку туристичної індустрії від регіональних соціально-економічних передумов. Отже при розрахунку коефіцієнтів кореляції були отримані наступні результати:

- найтісніший зв'язок демографічних показників спостерігається з показником кількості внутрішніх туристів, а саме з природним приростом (скороченням) населення, він складає майже 0,3;

- з двома показниками, такими як кількість домогосподарств з дітьми і кількість домогосподарств без дітей виявився зворотно пропорційний зв'язок.

- найменш тісний зв'язок демографічних показників спостерігається з показником кількості туристів, обслугованих СТДУ;

– негативне значення індексу кореляції було отримано між природним приростом (скороченням) населення і кількістю туристів, що виїжджали за кордон. Оскільки майже у всіх регіонах України природний приріст населення негативний, тобто чисельність населення скорочується, то можна сказати, що чим менше буде чисельність населення, тим менше туристів з України будуть подорожувати в інші країни;

– найтісніший зв'язок рівня розвитку туристичної індустрії виявився з показниками рівня життя населення, а саме між кількістю виїзних туристів;

– найтісніший зв'язок з усіх розглянутих показників виявився між обсягом регіонального валового внутрішнього продукту і кількістю виїзних туристів і склав 0,75, тобто можна зробити висновок про те, що чим вище величина регіонального ВВП, який приходить на душу населення, тим частіше туристи відпочивають за кордоном.;

– також відносно високі індекси були отримані з загальною кількістю обслугованих туристів; найбільший з них дорівнює 0,613 з показником регіонального ВВП на душу населення;

– отже можна стверджувати, що на рівень розвитку туристичної індустрії (у межах обраних показників) найбільший вплив мають величина регіонального ВВП на душу населення, витрати населення у розрахунку на одну особу і середня заробітна плата;

– стосовно туристичної інфраструктури, у даному випадку готельної, то найбільші коефіцієнти кореляції виявились між показниками розвитку туристичної галузі і кількістю готельних номерів у розрахунку на 1000 жителів: максимальний коефіцієнт становив 0,459 (внутрішні туристи), а мінімальний – 0,099 (виїзні туристи);

– серед показників розвитку соціальної інфраструктури найменша залежність спостерігалась з показником забезпеченість населення лікарями; отримані індекси кореляції знаходяться в інтервалі від 0,009 (зі знаком «мінус») до 0,087, майже всі вони мають негативне значення.

– рівень злочинності, як свідчать дані таблиці, в невеликому ступені впливає на розвиток туристичної індустрії в регіонах України. Найбільший вплив він має кількість іноземних туристів та екскурсантів.

В загалом можна говорити про те, що розвиток туристичної індустрії насамперед залежить від рівня життя населення, як тому свідчать дані отримані математичним шляхом. Про зв'язок рівня розвитку туристичної галузі з демографічними показниками як країни, так і її регіонів можна сказати, що це непрямий зв'язок, скоріш опосередковий. Зв'язок стану розвитку соціальної інфраструктури з рівнем розвитку туризму виявився хоча невеликий, однак сміливо будемо стверджувати, що ця передумова є одна з найбільш впливових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про туризм.// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – №13, ст. 180
2. Закон України «Про охорону праці». – К., 2002.– 46 с.
3. Алейнікова Г. М. Системи технологій: загальні положення, технологія туристичної діяльності: Навч. посібник (рос. мовою)/ Донец. ін-т турист. Бізнесу. – Донецьк, 2006. – 205 с.
4. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник / А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
5. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
6. Боголюбов В.С., Орловская В.П. Экономика туризма. М.: Академия, 2005. - 192 с.
7. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі: Монографія/ М. Г. Бойко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2010. – 524 с.
8. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів. Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
9. Бутко И.И., Ляшко Г.И., Маркин П.П., Ситников В.А. Туризм. Безопасность в программах туров и на туристических маршрутах. Пособие для студентов гуманитарных и профильных факультетов вузов, специалистов туристских организаций. – М.: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2007. – 320 с.
10. Быстров С.А., Воронцов М.Г. Туризм: макроэкономика и микроэкономика. – СПб.: «Издательский дом Герда», 2008. – 464 с.
11. Вавилова Е.В. Основы международного туризма: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2005. – 160 с.
12. Винниченко І. І. Середовище тур бізнесу: Навчальний посібник. – К.: Академперіодика, 2006. – 220 с.
13. Воскресенский В.Ю. Международный туризм: учеб. пособие для студентов вузов / В.Ю. Воскресенский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 255 с.
14. Глушко А.А., Сазыкин А.М. География туризма. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университете, 2002. – 265 с.
15. Гомилевская Г.А. Региональные модели организации внутреннего туризма: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 257 с.
16. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні: Навчальний посібник. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.

17. Горбылева З.М. Экономика туризма: Учеб. пособие / З.М. Горбылева. – Мн.: БГЭУ, 2004. – 478 с.
18. Градкова Ю.Ю. Использование методик оценки уровня жизни населения в выборе перспективных рынков элитного туризма / Градкова Ю.Ю.// Управління розвитком. – 2009. - №6. – с. 11-14.
19. Грачева О.Ю. Организация туристического бизнеса: технология создания турпродукта: Учебно-практическое пособие / О.Ю. Грачева, Ю.А. Маркова, Л.А. Мишина, Ю.В. Мишунина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд.-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2010. – 276 с.
20. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.: ил.
21. Диагностика развития регионов: структура, границы, методы: Монография/ [Василенко В.Н., Гудзь П.В., Крат О.А. и др.]; под общ. ред. В. Н. Василенко. – Донецк: Юго-Восток, 2009. – 286 с.
22. Дядечко Л.Г. Економіка туристичного бізнесу. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
23. Егоренков Л.И. Введение в технологию туризма: учеб.-метод. пособие/ Л. И. Егоренков. – М.: Финансы и статистика: ИНФРА-М, 2009. – 304 с.
24. Замелдина Е.А., Козырева О.Н. Экономика отрясли: туризм: Учеб. пособие. – М.: Альфа – М.: ИНФРА-М, 2007. – 205 с.
25. Зорин И.Н., Каверина Т.П. и др.. Менеджмент туризма. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 299 с.
26. Зима О.Г. Дослідження конкурентоспроможності національних економік у галузі туризму згідно з методикою Всесвітнього економічного форуму. Препринт / О.Г. Зима, В.Є. Ермаченко, Н.А. Дехтяр. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 60 с.
27. Ильина Е. Н. Туроперейтинг: организация деятельности: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 256 с.
28. Карпова Г.А., Воронцова М.Г. и др. Экономика современного туризма/ под общ. ред. Г.А. Карповой, - СПб.: Издательский торговый дом «Герда», 1998. – 412 с.
29. Квартальнов В.А. Туризм: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
30. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
31. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 576 с.

32. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: Монографія/ Степан Кузик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с.
33. Кусков А.С. Рекреационная география: Учебно-методический комплекс /А.С. Кусков, В.Л. Голубева, Т.Н. Одинцова. – М.: Флинта: МПСИ, 2005. – 496 с.
34. Ладыженская Р.С. Экономика туризма. – Харьков: ХНАГХ, 2004.– 214 с.
35. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – 3-є видання, перероб. та доп. – К.: «Альпрес», 2005. – 436 с.: іл., катросхеми
36. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
37. Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. Основи туристичного бізнесу. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
38. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів/ Гулич О.І., Гринів Л.С., Герасимчук Н.М. / НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 52 с.
39. Можаяева Н. Г., Богинская Е. В. Туризм: ученик для студентов системы СПО / под. ред. проф. А.А. Скамницкого. – М.: Гардарики, 2007. – 270 с.
40. Нездоймінов С.Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід / С.Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.
41. Окландер М.А., Милашко О.Г. Статистичний моніторинг внеску туризму в економіку території// Статистика України. – 2002. - №4. – с. 49-52.
42. Организация туризма: Учеб. пособие/ А. П. Дурович, Н. И. Кабушкин, Т. М. Сергеева и др.; Под общ. ред. Н. И. Кабушкина и др. – Мн.: Новое знание, 2003. – 623 с.
43. Осовська Г.В., Рижук С.М., Величку А. І.Проблеми соціально-економічного розвитку регіону: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 342 с.
44. Отчет о конкурентоспособности Украины 2010
45. Папирян Г.А. Международные экономические отношения: маркетинг в туризме. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 160 с.
46. Проблеми розвитку туризму і готельного господарства: регіональний аспект: Монографія/ за заг. ред. І.М. Писаревського; Харк. нац. акад.. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 276 с.
47. Регіональні проблеми розвитку туризму та рекреації: Зб. наук. пр./ НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень; Ред.. кол.: Ламуток В. К. (відп. ред.) та ін. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2005. – 341 с.

48. Регіони України // Статистичний збірник. 2007. – К., 2009.
49. Регіони України // Статистичний збірник. 2010. – К., 2010.
50. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку. Монографія / За ред. З.С.Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 345 с.
51. Рудяк Ю., Кузнецов В., Клименко А. Все об учете и организации туристической деятельности. – Харьков: Фактор, 2005. – 276 с.
52. Саак А.Э., Пшеничных Ю. А. Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2007. – 512 с.
53. Сапожникова Е.Н. Страноведение: Теория и методика туристского изучения стран: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений / Е.Н. Сапожникова. – 2-е изд., испр. — М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 240 с.
54. Скобкин С.С. Стратегия развития предприятия индустрии гостеприимства и туризма. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 432 с.
55. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності: Підручник/ За заг. ред.. В.Ф. Орлова. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.
56. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2010 році // Держкомстат У країни. – К., 2010. - 80 с.
57. Стеценко Д.Н. Управління регіональним розвитком. – К.: вища школа, 2002. – 223 с.
58. Стеценко Т.О. Аналіз регіональної економіки: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 116 с.
59. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу: Монографія/ [Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко, М.Г. Бойко та ін.]; за заг. ред.. А.А. Мазарані. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 596 с.
60. Темный Ю.В., Темная Л.Р. Экономика туризма: Учебник. – М.: Советский спорт, 2003. – 416 с.
61. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія/ Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр.. та доповн. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
62. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / За ред. проф. В.В. Александрова. – Х.: ХНУ ім. Каразіна, 2010. – 268 с.
63. Цьохла С.Ю. Бізнес-планування у тур індустрії: Навчальний посібник. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – 136 с.
64. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: Навч. посібник. – К.: Атіка, 2006. – 264 с.

65. Чудновский А.Д. Управление индустрией туризма : учебное пособие. – 2-е изд. / А.Д. Чудновский, М.А Жукова, В.С. Сенин. - М.: КНОРУС, 2005. -448 с.
66. Холловой Дж.К., Тейлор Н. Туристический бизнес / Холловой Дж.К., Тейлор Н. / Пер. с 7-го англ. изд. – К.: Знання, 2007. – 798 с.
67. Шмагина В. В., Харичков С. К. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития. – Одесса: Институт проблем рынка и социально-экономических исследований НАН Украины, 2000. – 70 с.
68. Юрченко С.А. Инфраструктура мира: Учебное пособие. – Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2006. – 328 с.
69. Яковлев Г.А. Экономика и статистика туризма: Уч. пособие. 3-е изд. – М.: Изд-во РДЛ, 2006. – 368 с.
70. Док. ООН E/CN 3/1993/14 Статистика туризма. Проект рекомендаций по статистике туризма. Доклад Всемирной туристской организации.
71. The Ukraine Competitiveness Report 2008. Towards Sustained Growth and Prosperity. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.weforum.org
72. Ukraine: Travel & Tourism economic impact – 2009 World Travel & Tourism Council – [электронный ресурс]. – <http://www.wttc.org>
73. World Travel & Tourism Council, TSA Research 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wttc.org>
74. World Travel & Tourism Council [электронный ресурс] – http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research – [. – <http://www.wtoelibrary.org>